KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD

Projekt DG16P02R047:

BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ.

Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad:
ochrana, restaurování, prezentace.

Program na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje
národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022

Cíle projektu:
- studium různých aspektů historie obou knihoven
- podrobné poznání skladby knižních fondů
- vytvoření databáze typografických prvků
- výzkum provenience fondů
se zaměřením na evropské sítě transferu znalostí
- restaurování nejvzácnějších a nejohroženějších knih
- průzkum a sledování stavu klimatu a jeho vlivu
na prostory a vybavení knihoven i uložení knihovních fondů
- zpracování metodiky uložení a péče o knižní fondy v klášterních knihovnách.

MINISTERSTVO KULTURY

Zúčastněné subjekty

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

MORAVSKÁ ZEMSKÁ KNIHOVNA

Univerzita Pardubice
Fakulta restaurování

Partneři projektu

KLÁŠTER BROUMOV
VZDĚLÁVACÍ A KULTURNÍ CENTRUM

Benediktinské opatství sv. Václava

Muzeum Brněnska
PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ

ŘÁD BENEDIKTINŮ

Řád svatého Benedikta (Ordo Sancti Benedicti, OSB) je nejstarší existující mnišský řád západního křesťanství. Podle legendy sepsané papežem Řehořem I. Velikým (asi 540–604, 64. papež katolické církve v letech 590–604) ho založil kolem roku 529 mnich Benedikt z Nursie na Montecassinu ve střední Itálii. Řídí se Řeholí svatého Benedikta (Regula Benedicti), kterou údajně sepsal zakladatel řádu na počátku 6. století a která se postupně rozšířila po celé Evropě.

Heslem řádu je „Ora et labora“ (Modli se a pracuj) a smyslem a cílem modlitby i práce je „Aby byl ve všem oslavován Bůh“ („Ut in omnibus glorificetur Deus“). Oficiálním znakem benediktinské konfederace je na modrém štítě na zlatém trojvrší zlatý patriarší (dvojramenný) kříž se zlatým heslem PAX pod rameny kříže. Jako řádový znak bývá někdy chápán Kříž svatého otce Benedikta (Crux Sancti Patris Benedicti).

Vztah benediktinů ke knihám upravuje nejen jejich řádová devíza „Ora et labora“, ale také řehole sv. Benedikta, která stanovuje povinnost číst a studovat, především Bibli. Od biblických a obecně teologických studií se benediktinský zájem postupně posunul i k dalším vědním uměním. Pro zajištění studijních materiálů pro tyto potřeby byly záhy zakládány klášterní knihovny, které zpočátku shromažďovaly rukopisné svazky.

Vedle soustřeďování studijní literatury se benediktini velmi aktivně podíleli i na vzniku a rozšiřování knih. Ty byly v klášterech nejprve opisovány v písařských dílnách (tzv. skriptoriích), v mladší době spolupracovaly kláštery s tiskárnami, podporovaly jejich vznik, nebo je samy zakládaly.

Mnozí řeholníci se stali odborníky v oborech teologie, práva, historie, historiografie a dalších. V klášterech fungovaly řádové školy, které se často přeměnily v univerzity, z nichž některé fungují dodnes.

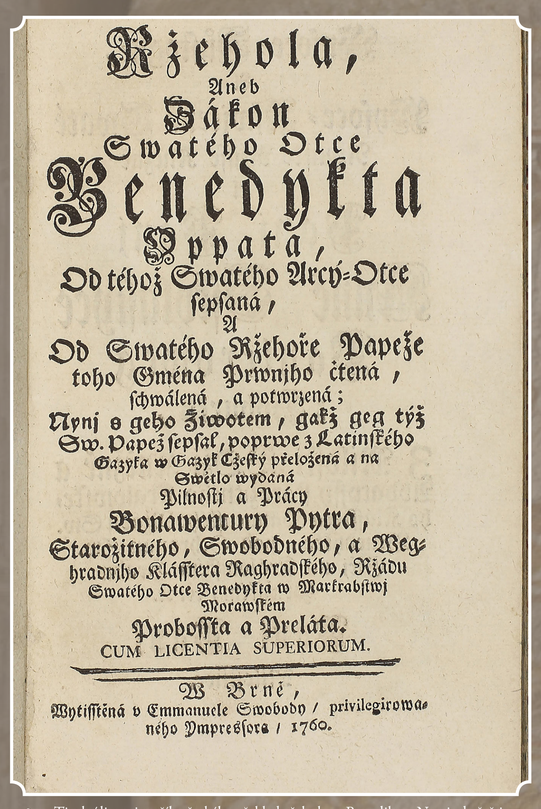

Řeholá, Aneb Dákon Swatého Otce Benedykta Oppata, Od téhož Swatého Arcý-Otce sepsaná, A Od Swatého Řehoře Papeže toho Gména Prwnjho čtená, schwálená, a potwrzená; Nynj s geho Žiwotem, gakž geg týž Sw. Papež sepsal, poprwe z Latinského Gazyka w Gazyk Czeský přeložená a na Swětlo wydaná Pilnostj a Prácy Bonawentury Pytra, Starožitného, Swobodného, a Weghradnjho Klásstera Raghradského, Řádu Swatého Otce Benedykta w Markrabstwj Morawském Probossta a Preláta. CUM LICENTIA SUPERIORUM. W Brně, Wytisstěná v Emmanuele Swobody / privilegirowaného Ympressora / 1760.

Titulní list nejstaršího českého překladu řehole sv. Benedikta z Nursie do češtiny pořízeného rajhradským proboštem Bonaventurou Pitrem (1708–1764).

Karel Josef Hiernle: Sv. Benedikt z Nursie a sv. Scholastika, sestra sv. Benedikta, nad portálem kostela sv. Vojtěcha v klášteře v Broumově.

Pohled do písařské dílny (skriptoria) benediktinského kláštera v Echternachu.

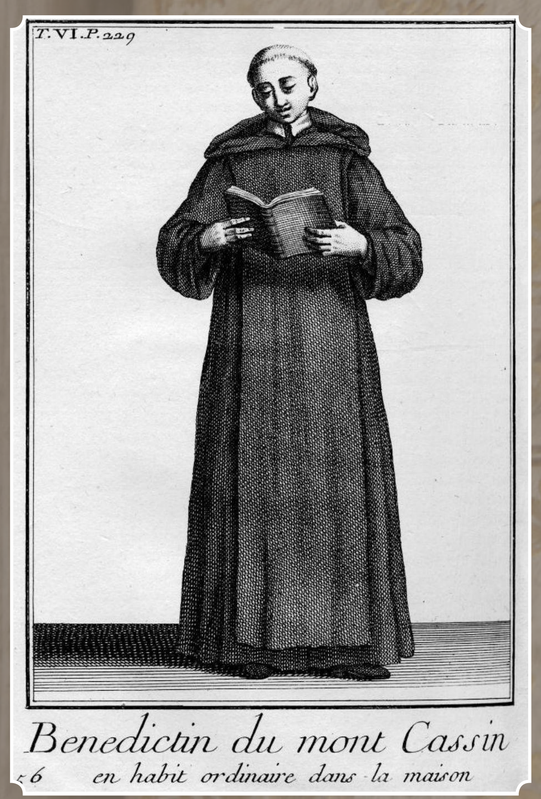

Řeholní oděv benediktinů (hábit, lat. habitus) se skládá z černé tuniky přepásané řemenem a ze škapulíře oblékaného přes přepásanou tuniku (dlouhý pruh látky s prostřihem pro hlavu a s přišitou kapucí). Při liturgii bývají tunika a škapulíř doplněny dlouhým černým pláštěm (u noviců a mnichů s časnými sliby), svrchním liturgickým oděvem mnichů se sliby věčnými je tzv. kukula (skládaný černý talár stejné délky jako tunika a škapulíř).

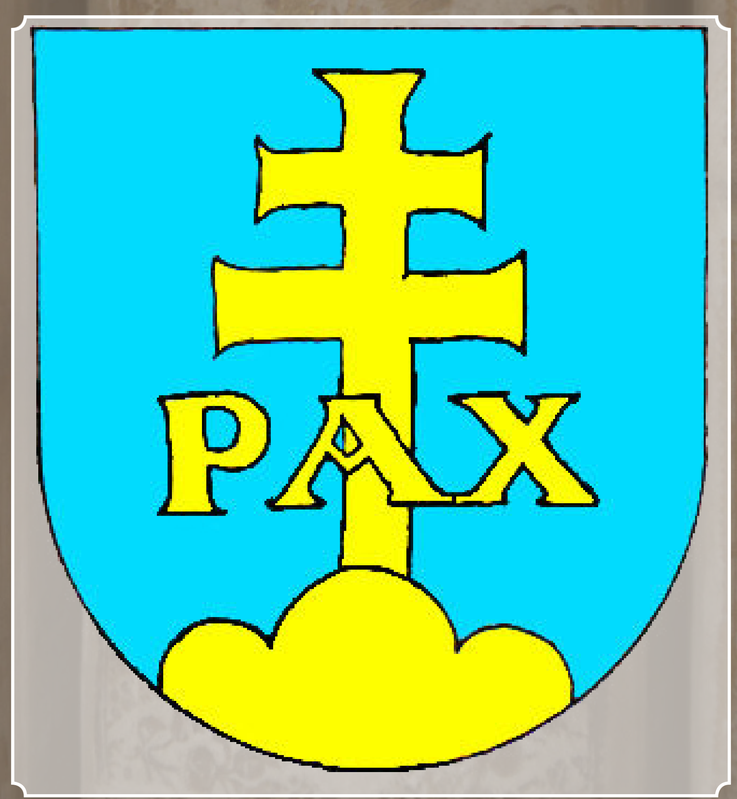

Znak benediktinské konfederace.

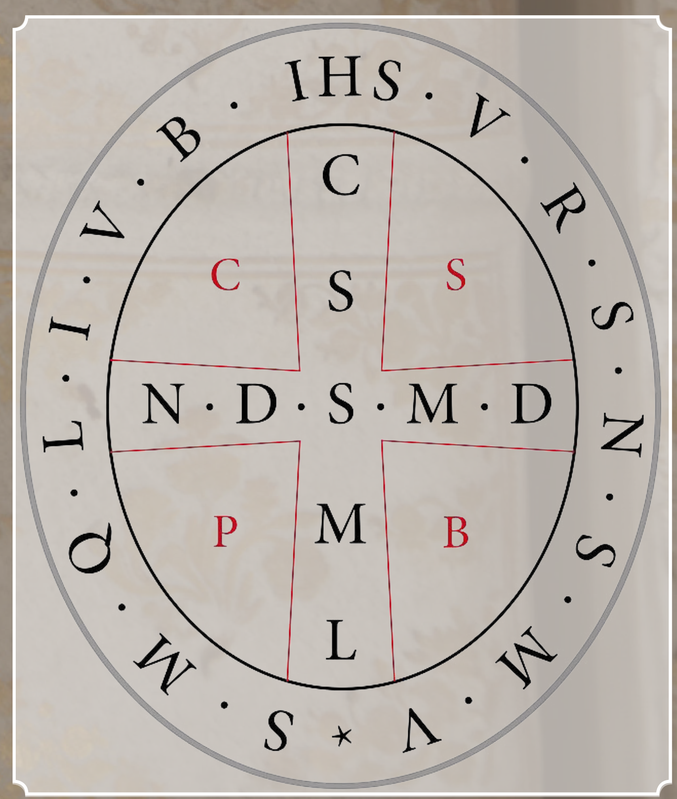

Kříž svatého otce Benedikta

Mezi rameny kříže vepsaného do oválu nebo kruhu jsou písmena C S P B: Crux Sancti Patris Benedicti (Kříž svatého otce Benedikta). Na svislém břevnu kříže jsou písmena C S S M L: Crux Sancta Sit Mihi Lux (Svatý kříž mi buď světlem), na příčném břevnu N D S M D: Non Draco Sit Mihi Dux (Drak, resp. ďábel, ať mi není vůdcem). Na mezikruží kolem kříže jsou písmena V R S N S M V S M Q L I V B: Vade Retro Satana Numquam Suade Mihi Vana Sunt Mala Quæ Libas Ipse Venena Bibas (Odstup dále Satane a nikdy mi neraď. Marné je zlo, které nabízíš, ten jed si vypij sám).

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

R282.indd 1 01.04.2019 16:59:38

BENEDIKTINI V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

Nejstarším benediktinským klášterem u nás je ženský klášter sv. Jiří na Pražském hradě, založený kněžnou Mladou v roce 976.
První mužský klášter byl založen sv. Vojtěchem roku 993 na Břevnově. Těsně před koncem 10. století založil kníže Boleslav II. klášter sv. Jana Křtitele na Ostrově.
V 11. století se benediktinští mniši doslova rozešli po naší zemi, byly založeny kláštery Svatý Jan pod Skalou jako proboštství kláštera Ostrov, Hradiště u Olomouce (posléze proměněno na premonstrátský klášter), Opatovice nad Labem a již v polovině století moravský Rajhrad. Ve 12. a 13. století vzniklo dalších 11 nových benediktinských řádových domů, mezi nimi i Police nad Metují a Broumov. Jako poslední benediktinský klášter v českých zemích před polovinou 14. století bylo Karlem IV. v roce 1347 založeno opatství v Emauzích.
Rajhrad byl původně samostatným klášterem založeným podle tradice v roce 1045 či 1048 jako centrum duchovní správy na jižní Moravě, krátce před polovinou 11. století připojené k českému přemyslovskému státu knížetem Břetislavem. Válečné události 13. století však způsobily, že Rajhrad ztratil svou samostatnost a před koncem tohoto století se stal na Břevnovu závislým probošstvím. Samostatným opatstvím se stal opět v roce 1813.
Od 11. století kolonizovali břevnovští mniši i severovýchodní výběžek Čech, nejprve Policko a posléze i Broumovsko. Na těchto územích, která později získali od přemyslovských panovníků do svého držení, založili kláštery v Polici (jako proboštství prvně doloženo v roce 1260) a v Broumově (proboštství písemně doloženo k roku 1296). Zatímco polický klášter zanikl za josefínských reforem v 80. letech 18. století, Broumov se po husitském vypálení Břevnova v roce 1420 stal sídlem společného břevnovsko-broumovského opatství. To bylo z politických důvodů v roce 1939 rozděleno na dva samostatné subjekty.
Na začátku 50. let byly břevnovský a rajhradský klášter rozprášeny komunistickou mocí. Nová kapitola v dějinách řádu v Čechách a na Moravě se píše opět od roku 1989.

10. století

sv. Jiří na Pražském hradě
založeno 976 (ženský klášter)
Božího Milosrdenství při kostele Svatého Ducha na Starém Městě pražském
založen 1346 (ženský klášter)
Břevnov založeno 992-993
Police nad Metují doloženo 1260
Broumov doloženo 1296
Rajhrad původně opatství,
patrně od konce 13. století břevnovské proboštství
Kostelec nad Vltavou doloženo 1352
Plzeň IV - Doubravka založeno ve 12. stol. /?/
Davle – Ostrov založeno 999/1000, zaniklo za husitství
Kolvín-Teslín doloženo od 50. let 14. století, zničeno 1421
Nicov doloženo 1310 jako pátá cella kláštera Ostrov,
opuštěno za husitství
Slaný ve 12. /?/ stol. založeno proboštství,
1419 vyhnán poslední probošt,
Svatý Jan pod Skalou založeno kolem 1310 /?/,
1422 zničeno za husitství, obnoveno koncem 15. stol.
Kublov-Velíz založeno v 2. pol. 11. století /?/, zaniklo 1421
Větřní-Zátoň před 1310 založena „cella“,
1491 spojen s klášterem emeritů v Přední Výtoni

11. století

Sázava u Benešova založeno 1032, 1096 staroslověnští benediktini vyhnáni,
nahrazeni latinským konventem
Kozojedy-Dřevíč proboštství doloženo ve 14. stol.
Zbýšov prvně uváděno 1362, fungovalo ještě 1496
Želiv založeno po 1144, 1149 předáno premonstrátům

Rajhrad klášter založen v polovině 11. století (1. klášter na Moravě)
písemně doložen 1136
patrně od konce 13. století břevnovským proboštstvím

Hradisko u Olomouce
založeno 1078 (2. klášter na Moravě), končí 1148
Opatovice nad Labem
založeno 1086-1087, zničen 1421
Klášterská Lhota kolem 1270 první zmínka, zaniklo 1421 nebo 1424
Litomyšl založeno (jako proboštství Opatovic?) 90. léta 11. stol. /?/,
1145 předáno premonstrátům

12. století

Třebíč založeno 1101 (3. klášter na Moravě)
Luh u Brna (Komárov) založeno 1195
Měřín u Velkého Meziříčí
založeno ve 2. pol. 13. stol., před r. 1298
Březová (Opava) založeno 1296
Kladruby u Stříbra založeno 1115,
Město Touškov 1288, zničeno za husitství
Pasečnice založeno před 1370 /?/, zaniklo kolem 1420
Přeštice cca 1245 zřízena cella, později navázalo proboštství
Rozvadov-Svatá Kateřina
založeno po 1306, zaniklo za husitství
Postoloprty založeno /?/ před 1119-1121, zničen 1420
Klášterec nad Ohří 1277 uváděno jako cella, zaniklo v 70. letech 14. stol.,náhradou
vzniká klášter Stráž nad Ohří-Boč
Slavětín doloženo před pol. 14. stol., zaniká koncem 20. let 15. stol.
Břvany založeno /?/, 1407 uváděno jako proboštství
Stráž nad Ohří-Boč proboštství vzniklo náhradou za Klášterec n. Ohří po 1277
Žatec založeno po 1356, 1420 zaniká
Olšany –Klášterec první zmínka 1349, zaniklo za husitství
Vilémov u Čáslavi doloženo /?/ 1119, zaniklo 1421
Klášter Hradiště nad Jizerou
založeno v pol. 12. stol. /1145 ?/, 1177 předáno cisterciákům
Chrast-Podlažice založeno před 1160, zaniklo na jaře 1421
Svídnice-Práčov založeno 1361-1366, zničeno za husitství
Teplice založeno 1160-1167 (ženský klášter), zaniklo 1425

13. století

Orlová ve 20. letech 13. stol., osazeno benediktiny z Týnce u Krakova,
jako samostatné opatství založeno po r. 1268

14. století

Pustiměř založeno 1340 (jediný ženský klášter na Moravě)
Emauzy (klášter Na Slovanech)
založeno 1347
u sv. Ambrože na Starém Městě pražském
založeno 1354

Klášter svatého Jiří na Pražském hradě, nejstarší ženský benediktinský klášter u nás.
(věže klášterního kostela ze 12. století)

Klášter Stětí sv. Jana Křtitele na Ostrově u Davle - novodobá rekonstrukce.
(Archiv Regionálního muzea v Jílovém u Prahy)

Krypta románské baziliky z 11. století v břevnovském klášteře.

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

ZÁKLADNÍ DATA HISTORIE KLÁŠTERŮ

Rajhrad

pol. 11. stol.
založení kláštera knížetem Břetislavem I. kladou do let 1045 a 1048 dvě falešné listiny z přelomu 13. a 14. století

1255
olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka přiznává břevnovským opatům právo výběru desátků v Rajhradě, dosazování a odvolávání plebánů rajhradského kostela

1391
potvrzení podřízenosti probošství v Rajhradě, Polici nad Metují a Broumově břevnovskému klášteru papežem Bonifácem IX.

1420
příchod teologických odpůrců Husova učení Jana z Holešova, Václava z Chvaletic a opatů Michala a Marka z Břevnova do Rajhradu, knihovna se rozrůstá o značné množství husitských i protihusitských spisů

1421
rajhradskou komunitu posiluje část bratří ze zničeného kláštera ve Vilémově

závěr 17. století
podnikány kroky k osamostatnění rajhradského proboštství na břevnovském klášteře, pořizovány první plány na barokní přestavbu Rajhradu

cca 1720
architekt Jan Blažej Santini-Aichel zahajuje barokní přestavbu kláštera

7. června 1739
vysvěcení novostavby kostela v průběhu osmidenních slavností olomouckým biskupem Jakubem Arnoštem Lichtenstein z Kastelcorna

1763
poškození kláštera včetně knihovního sálu zemětřesením

80.–90. léta 18. století
nákupy knih ze zrušených klášterních knihoven – mnohonásobné zvětšení klášterní knihovny

Broumov

12. a 13. století
kolonizace Policka a Broumovska benediktiny z Břevnova

1260
první písemná zmínka o probošství v Polici nad Metují v listinném falzu

2. pol. 13. století
v Broumově doložena tvrz, na jejímž místě později vznikl „klášterní hrad“ a od 17. století nynější klášterní areál zasvěcený sv. Václavu

1390–1393
nejstarší zpráva o knihovně v tzv. zlomku inventáře břevnovského kláštera – zaznamenáno 37 svazků při sakristii

1420
příchod břevnovských řeholníků do Broumova, kteří s sebou jistě přinesli také knihy, snad včetně tzv. Ďáblovy bible (Codex gigas)

1575–1601
doba největšího úpadku broumovského kláštera za opata Martina Ratibořského, který mj. daroval zdejší Codex gigas (tzv. Ďáblova bible) císaři Rudolfu II.

1609
první známé vyobrazení kláštera

1664
v rámci ničivého požáru Broumova vyhořel zcela i klášter včetně většího dílu konventních knih

konec 17. století
Sartoriovy přestavby kláštera s konventní knihovnou v přízemí

1710
Kryštof Dientzenhofer se stává stálým architektem opata Otmara Zinka

1726–1733
radikální přestavba konventu pod vedením Kiliána Ignáce Dientzenhofera, v jejímž rámci vznikl současný knihovní sál

okolo 1740
klenba knihovního sálu vyzdobena freskou Jana Karla Kováře (1709–1749)

1780–1802
vznik katalogů (Rupertus Strahl) k jednotlivým oddělením knihovny, které zachycují stav knihovny ve vrcholné době

ZÁKLADNÍ DATA HISTORIE KLÁŠTERŮ

Rajhrad

22. března 1813
povýšení Rajhradu na samostatné opatství

1818–1819
nové uspořádání knihovny – založena přírůstková kniha, používaná až do začátku 20. století

1880–1910
v Rajhradě vydávána časopisecká revue Wissenschaftliche Studien und Mittheilungen… publikující odborné příspěvky benediktinů z celého světa

1881
založena Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských (prodána roku 1919)

1908
v budově rajhradské tiskárny v Brně zřízeno knihkupectví

3.–4. května 1950
zrušení rajhradského kláštera v rámci 2. fáze tzv. Akce K

1952
převzetí kláštera Československou lidovou armádou – transformace ve skladovací objekt (tzv. Dolní klášter); odchod až v 80. letech

1986
vznik myšlenky projektu Památníku písemnictví na Moravě (expozice moravské literatury a písemnictví, odborného pracoviště péče o historické knihovní fondy ve správě Moravské zemské knihovny v Brně)

4. dubna 1990
navrácení kláštera právoplatnému vlastníku – benediktinskému řádu

Broumov

1793
knihovní sál dostává za opata Jakuba II. Chmela svou nynější podobu (skříně, galerie zdobená portréty členů konventu)

1. čtvrtina 19. století
poslední přírůstky do sálové knihovny, která se stává „mrtvým fondem“ určeným především k prohlídkám návštěvníků klášterů

1844–1886
za opata Rottera se definitivně hlavní knihovnou konventu stává tzv. opatská knihovna

1850–1854 reinventarizace a nová katalogizace knihovny Jeronýmem Růžičkou

1. třetina 20. století
poslední přesuny knih v rámci fondu za knihovníka Vincence Maiwalda

po roce 1945
předpokládané ztráty nejvzácnějších svazků

4. dubna 1950
zrušení kláštera v rámci Akce K

1950–1990
v klášteře zřízen internační tábor pro řeholníky a řeholnice

1950–1997
knihovna ve správě Krajské vědecké knihovny (Zdeňka Nejedlého) v Hradci Králové a poté Památníku národního písemnictví Praha

od roku 1974
depozitář Státního ústředního archivu (do 90. let)

1990
klášter vrácen břevnovským benediktinům

KLÁŠTER BROUMOV PŘED BAROKNÍ PŘESTAVBOU

Ve východočeské pohraniční krajině založili benediktini z nejstaršího mužského kláštera v Břevnově u Prahy nejprve proboštství v Polici nad Metují (písemně doloženo k roku 1260) a po polovině 13. století i v Broumově. Jeho prazákladem je původně dřevěná tvrz, která byla založena zřejmě jako správní centrum oblasti na zdejším skalnatém ostrohu nad řekou Stěnavou. Na jejím místě později vznikl „klášterní hrad“, měněný nejpozději od 17. století v nynější klášterní areál zasvěcený sv. Václavu. Jeho srdcem se stal konventní kostel, jehož umístění a půdorys zůstává dodnes stejný jako v dobách středověku.

Význam Broumova stoupl po roce 1420, kdy sem po husitském vypálení Břevnova přichází část tamních řeholníků. Nejpozději od dob Jiřího z Poděbrad (vládl 1458 až 1471) se Broumov na několik století stává sídlem břevnovsko-broumovských opatů.

Po ničivém požáru starého „hradu“ roku 1664 došlo k postupné obnově areálu spojené s radikálními přestavbami a vznikem nových budov. V první fázi probíhala obnova klášterního kostela sv. Vojtěcha s přilehlým konventem a založením nynější zahrady na severní straně areálu za hradním příkopem.

Obnova byla zmařena roku 1684 novým požárem. Po něm následovala raně barokní přestavba kostela s účastí italských umělců, konventní budovy byly zvýšeny na třípatrové a vznikla budova prelatury s opatským sídlem (před 1695).

Od roku 1710 působil v Broumově stavitel Kryštof Dientzenhofer (1655–1722), pod jehož dohledem je dům dále upravován a vznikají nové díly areálu, mj. objekt pozdějšího gymnázia a lékárny.

Broumov jako třetí „dcera“ břevnovského kláštera. Malba Jana Karla Kováře v horním ambitu prelatury kláštera v Břevnově, okolo 1740.

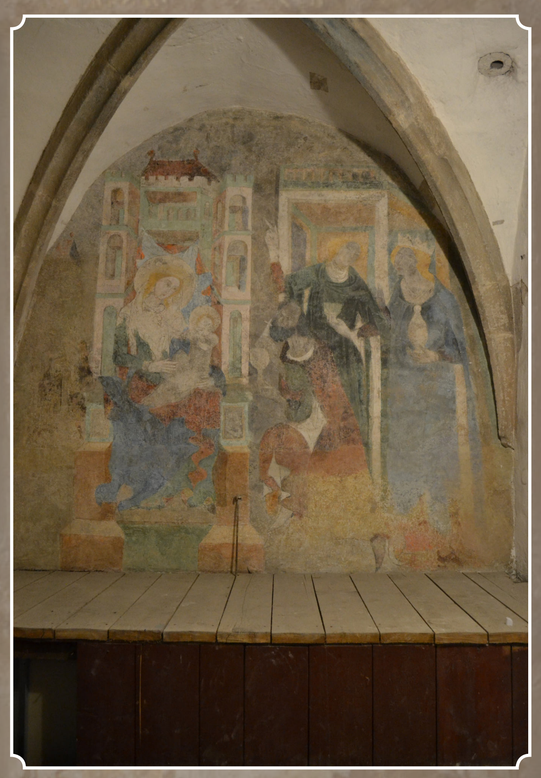

Gotická freska Klanění tří králů z druhé poloviny 14. století ve věži kostela sv. Vojtěcha v areálu broumovského kláštera.

Veduta ze hřbitovního kostela Panny Marie v Broumově z roku 1609 s nejstarším známým vyobrazením kláštera.

Kresba zachycují domnělou podobu „hradního kláštera“ k počátku 17. století, 1660. Foto Muzeum Broumovska, Broumov.

Johann Georg Adalbert Hasselius, pohled na město Broumov s klášterem v urbáři broumovského panství z let 1676–1677.

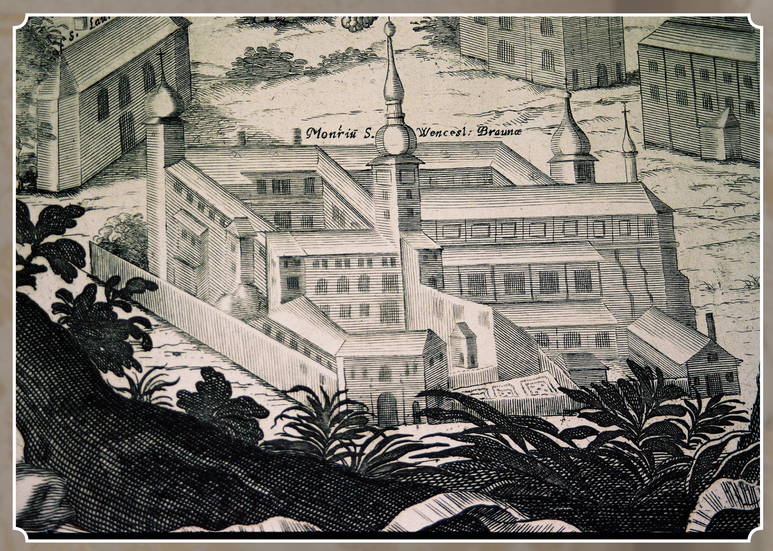

Schematická podoba kláštera z poč. 18. stol.

DIENTZENHOFEROVSKÁ PŘESTAVBA BROUMOVSKÉHO KLÁŠTERA

Roku 1726 opat Otmar Zinke († 1738) rozhodl, že nechá v klášteře zbudovat novou prelaturu, která se stane reprezentativním sídlem prvního mezi českými opaty, a rozšíří stávající konvent, aby poskytl odpovídající ubytování pro rozrůstající se počet mnichů. Stavbou byl pověřen o rok později syn Kryštofa Dientzenhofera Kilián Ignác (1689–1751). Vznikl tak jeden z nejpůsobivějších českých barokních klášterů s ideálním („učebnicovým“) řešením všech částí, které nemá obdobu přinejmenším ve středoevropském měřítku. V rámci této radiální přestavby byl naplánován i vznik reprezentativního knihovního sálu v severním traktu konventu.
Dientzenhoferova přestavba navazuje na pozdně středověké funkční rozvržení areálu dané terénní uzavřeností hradního návrší. Na východní straně klášterství je okolo průjezdného nádvoří rozložena reprezentační část domu v podobě prelatury, kde sídlí opat. Jeho rezidence připomíná spíše šlechtický palác, otevřený návštěvníkům nejvyššího společenského postavení. K prelatuře zprava přiléhá kostel s klausurně uzavřeným a zvnějšku zcela nepřístupným konventem, kde žije mnišská komunita. Už v 17. století byl někdejší jižní příkop mezi městem a bývalým hradem přeměněn v sklepy, na nichž postupně vznikalo hospodářské zázemí konventu (dnes tzv. staré gymnázium a Růžový dvůr), které obyvatele areálu zásobovalo. Hospodářské zázemí je pak přístupné pro všechny dodavatele plodin, výrobků a služeb - od městských řemeslníků přes místní sedláky až po prosté poddané nádeníky.
Ve vrcholně barokním tvaru, ukončeném okolo roku 1733, je klášterní areál (s malými úpravami) zachován dodnes.

Severní křídlo kláštera s knihovnou v centrální části, 2018.

Veduta Antonína Birckharta zachycující klášterní areál po dientzenhoferovské přestavbě, před 1740.

Letecký pohled na klášter od jihozápadu, 2016.

Konventní část kláštera s kostelem od východu, počátek 20 století.

Prelatura s kostelem od jihu, počátek 20. století.

Hospodářské zázemí kláštera s gymnáziem, počátek 20. století.

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

B7.indd 1 09.04.2019 21:22:23

SÁL KONVENTNÍ BIBLIOTÉKY

Knihy byly v broumovském řádovém domě jistě od samého počátku. Nejstarší inventář z let 1390–1393 uvádí jako místo jejich uložení sakristii. První zpráva o existenci samostatné knihovní místnosti v přízemí konventu pochází z roku 1673. Po požáru v roce 1684 byla knihovna přemístěna do I. patra nového křídla konventu nad refektář. Okna knihovny od té doby směřují na sever, čímž je prostoru dán výhodný světelný režim.

Součástí rekonstrukce kláštera v letech 1727–1733 podle návrhu K. I. Dientzenhofera bylo též zřízení nynější sálové bibliotéky, která se stala významným bodem reprezentace řeholního domu. Knihovní sál protíná první a druhé patro barokní novostavby severního traktu. Prostor uzavírá klenba s trojdílnou freskou Jana Karla Kováře (1709–1749) znázorňující Dvanáctiletého Krista v chrámu, Boha Otce a Proměnění na hoře Tábor (okolo 1740). Na rozhraní obou pater knihovnu obíhá ochoz nad šestnácti volně stojícími dřevěnými sloupy. Jeho zábradlí zdobí festony s oválnými portréty členů konventu v čele s opatem Jakubem II. Chmelem (†1805). Ochoz a nábytek na galerii vznikly kolem roku 1793. Z původního vybavení je v prostoru vystaven glóbus zemského povrchu od místního řeholníka Paula Reinelta jako pozůstatek barokní geograficko-astronomické sbírky broumovských benediktinů. Broumovská knihovna je výtvarným dokladem změny chápání role kláštera v 18. století. Starší nástropní výzdoba zdůrazňuje roli víry v poznání světa. V mladší době se důraz přesunuje na vědění – proto jsou v prostoru umístěny portréty mnichů. Ti tak již nejsou přítomni (jen) v kostele, ale (také) v knihovně. K modlitbám přibyl nový úkol: studium a četba.

Interiér knihovny ve 30. letech 20. století.

Broumovská konventní knihovna, současný stav.

Broumovská konventní knihovna, současný stav.

Freska Jana Karla Kováře z doby kolem roku 1740 v klenbě knihovního sálu. Stav před restaurováním v roce 2014.

Glóbus Paula Reinelta z roku 1712 z původní barokní sbírky broumovských benediktinů.

Ochoz s knihovními regály a zábradlím zdobeným portréty členů konventu z doby kolem roku 1793.

B8.indd 1 09.04.2019 21:25:04

SYSTÉM ULOŽENÍ KNIH

Broumovská klášterní knihovna je vybavena jednotně řešenými klasicistními skříněmi s otevřenými policemi. Nejprve zde existovalo třiadvacet regálů v přízemí (před 1780), skříně na galerii vznikly dodatečně zřejmě až na samém přelomu 18. a 19. století.

Skříně jsou označeny zdobenými nápisovými nástavci a římskými číslicemi od I do XXXIII, signalizujícími obsah a pořadí jednotlivých „oddělení“ knihovny. Každá skříň je rozdělena na 7 až 11 polic označených odspoda písmeny A až G, případně H. V případě menších formátů knih jsou police ještě děleny přídavnými poličkami označenými řeckými literami alfa (α), beta (β), případně gama (γ). Knihy na jednotlivých policích jsou pak většinou číslovány průběžně arabskými číslicemi. Signatura svazku a jeho lokace je pak tvořena kombinací římské číslice značící oddělení/skříň knihovny, písmena příslušné police či přídavné poličky a arabskou číslicí, která uvádí pořadí knihy na polici (např. XXV.E.β.37). Tento pořádací systém ve vrcholné podobě zachycuje soubor devíti katalogů, které v letech 1780 až 1802 sestavil knihovník a převor kláštera Rupertus Strahl.

V první čtvrtině 19. stolení byl vývoj sálové knihovny završen posledními přírůstky a knihovna se stala především prostředkem prezentace konventu určeným hlavně k prohlídkám návštěvníků kláštera. Poslední přesuny knih v rámci fondu proběhly v první třetině 20. století za knihovníka Vincence Maiwalda. Po roce 1945 došlo pravděpodobně ke ztrátám nejvzácnějších svazků. V letech 1950 až 1997 byla knihovna s malými přestávkami ve správě Krajské vědecké knihovny (Zdeňka Nejedlého) v Hradci Králové.

V současné době je zde uloženo přibližně 17 tisíc svazků knih. Od 90. let 20. století je knihovna přístupna opět veřejnosti a ročně ji navštíví asi 15 tisíc návštěvníků.

Knihy konventní knihovny jsou uloženy ve 23 regálech v přízemí, které mají vždy sedm základních polic označených odzdola písmeny A až G.

Klasicistní nástavec s obsahovým označením skříně č. XX.

Knihy na policích jsou opatřeny signaturou/lokací, která je kombinací čísla skříně, označení police a pořadového čísla – zde XV.C.4 a následující.

Na ochozu zřízeném kolem roku 1793 jsou umístěny regály č. XXIV až XXXIII.

Skříně na ochozu byly instalovány zjevně až dodatečně. Na snímku patrný zásah do štukové i malířské výzdoby stropu.

Pomocné přídavné poličky pro menší knižní formáty byly v základních regálech zřizovány často velmi primitivními a provizorními metodami.

STAVEBNÍ VÝVOJ KLÁŠTERA V RAJHRADU

Rajhradský klášter se nachází na místě původního velkomoravského hradiska vzniklého koncem 9. století. Podle cyrilometodějské tradice, která v rajhradském klášteře zesílila v 18. a 19. století, stála v rajhradském hradisku sakrální stavba, kterou měl dokonce posvětit svatý Metoděj.

Rajhradský klášter byl založen knížetem Břetislavem I. a v průběhu 11. století byl spolu s budovami konventu postaven románský kostel, který byl během 13. a 14. století přestavován v gotickém stylu. U věže na severní straně stávala gotická kaple Panny Marie (27 m dlouhá a 13 m široká), jejíž vybudování souviselo se zavedením nové mariánské mše v klášteře v Břevnově v letech 1321 a 1407.

V 15. a 16. století klášterní budovy několikrát vyhořely, žilo zde pouze několik řeholníků a dokonce se i uvažovalo o samotném zrušení kláštera a rozprodeji jeho majetku. Na zásah olomouckého biskupa, kardinála Františka z Dietrichsteina, se tak nestalo a císař Rudolf II. písemně potvrdil roku 1602 další existenci probošství.

Dnešní podoba klášterních budov vychází z projektu Jana Blažeje Santini-Aichela (1677–1723), který se v Rajhradě poprvé objevuje v roce 1718. Rajhradský probošt Antonín Pirmus (1676–1744) v roce 1720 pověřil Santiniho vypracováním projektu na přestavbu kláštera i klášterního kostela. V únoru 1722 měl již probošt Antonín Pirmus k dispozici Santiniho plán, které po několika úpravách realizoval brněnský stavitel František Klíčník.

Stavba jednolodního chrámu sv. Petra a Pavla byla dokončena v roce 1737 a započaly práce na jeho vnitřní výzdobě. Chrám byl vysvěcen dne 7. června 1739 olomouckým biskupem Jakubem Arnoštem Lichtenstein z Kastelcorna.

Po završení stavby klášterního chrámu se pokračovalo ve stavbě budov vlastního kláštera. Do poloviny 18. století byla 1746 podle Santiniho (Klíčníkem v detailech upraveného) projektu realizována stavba prelatury a konventu o čtyřech křídlech, do něhož byla začleněna i stavba reprezentačního knihovního sálu.

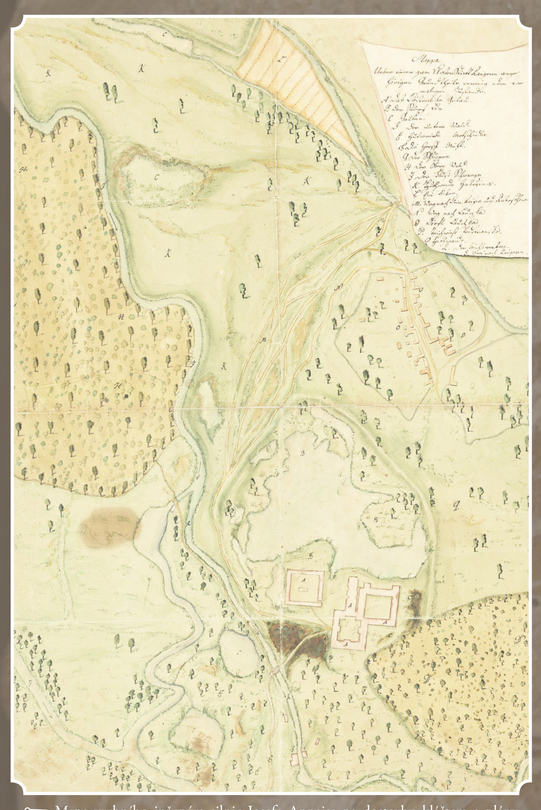

Mapa vrchního inženýra silnic Josefa Anneise na dostavbu kláštera a plány regulace řeky Svratky z 60. let 18. století, na které se objevuje tzv. Anneisův val, podle kterého se mylně vyvozovala podoba velkomoravského hradiska. (MZA v Brně, E6, sig. P. l. 2, inv. č. 4486)

Jan Karel Kovář: Založení kláštera v Rajhradě – freska v prelatuře benediktinského kláštera v Břevnově. (archiv MZK)

Vyobrazení rajhradského kláštera z roku 1689. (KBOR, sig. R 34, fol. 321)

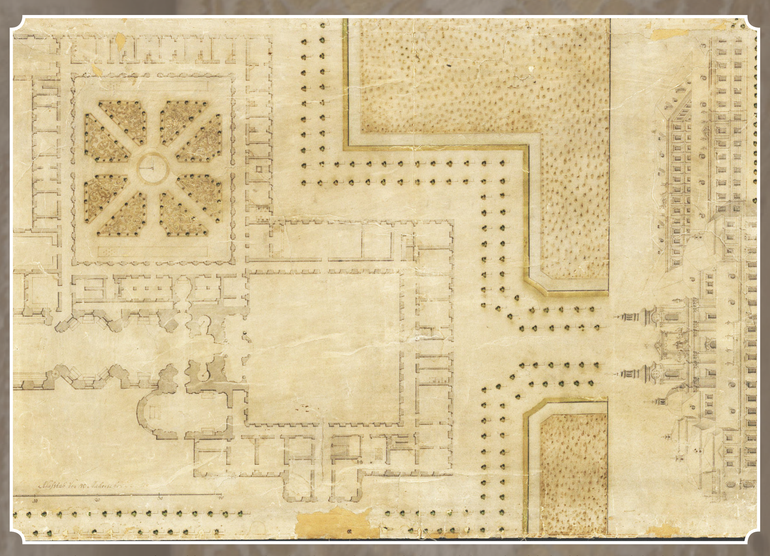

Půdorys a perspektiva kláštera v Rajhradě. Plán zachycuje ideální podobu rajhradského kláštera z doby, kdy se ještě počítalo s dostavbou nikdy nerealizovaného severního křídla prelatury. (MZA v Brně, E6, sig. P. c. 1, inv. č. 4386)

Jan Křtitel Erna: Projekt nové fasády klášterního chrámu, kolem 1690. (MZA v Brně, E6, sig. P. j. 15, inv. č. 4459)

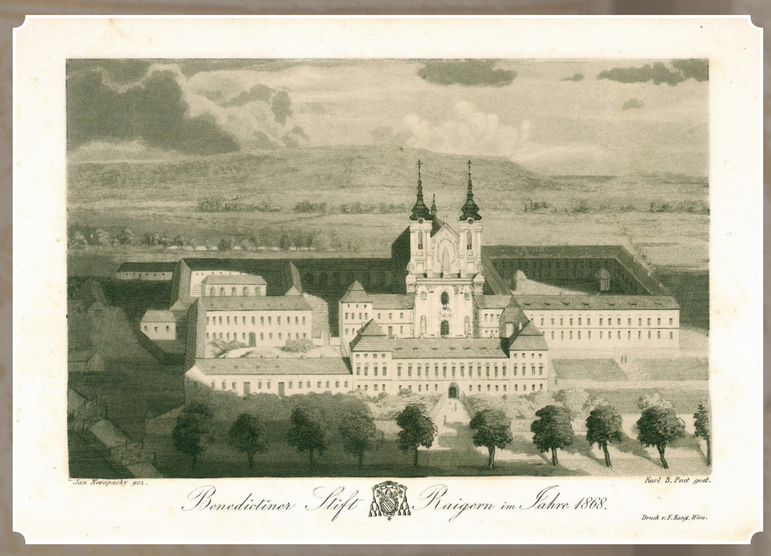

Jan Novopacký – Karl B. Post: Rajhradský klášter roku 1868. (Beda Dudík: Geschichte des Benediktiner Stiftes Raygern im Markgrafthume Mähren, II. Wien 1868)

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

B10.indd 1
09.04.2019 21:37:01

KNIHOVNÍ SÁL RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA

Knihovní sál rajhradského kláštera získal současnou podobu již v plánech Jana Blažeje Santini-Eichela (1677–1723). Z původní barokní knihovny pochází zlacené zdobení a písmena označující regály a také obraz zachycující čtenáře v knihovně od malíře a jezuity Ignáce Raaba, dnes umístěný nad vstupem do historického sálu.

Sálu dominuje stropní freska s motivem glorifikace benediktinského řádu, jejímž autorem je Jan Jiří Etgens. Výmalba byla prováděna patrně na přelomu 30. a 40. let 18 století. Fresku poškozenou zemětřesením v roce 1763 opravil až v roce 1776 Josef Winterhalder ml.

Původní santiniovská knihovna měla zděnou galerii, která ovšem vzala za své při zemětřesení v roce 1763. Poté knihy více než 40 let ležely v sále na hromadě hned vedle navršené suti. Nové regálové vybavení dostala knihovna teprve v letech 1804 až 1806, ale knihy do něj byly uspořádány až na přelomu let 1818 a 1819. Od té doby se členění knihovního fondu dle oborů nezměnilo.

Přesně proti vstupu, na čele sálu, se v regále označeném písmenem A nalézají knihy Písma svatého, ve vedlejším regálu B stojí díla církevních učenců, na protější straně začíná písmenem C rozsáhlá oblast teologické literatury sahající až k písmenům F a H.

Další obory jsou: G – geografie; I – světská historie; K – církevní právo; L – řádová historie; M – filozofie; N – matematika a geometrie; O – hospodářství; P – literatura (i pastorační); Q – liturgika; R – dogmatika; S – literatura k církevním institucím (zejména na Moravě); T – právo, normativy, administrativní příručky; V – antická literatura; W – lékařství ; X – správní literatura; Y – kazatelské příručky; Z – morálka a etika; Ž – dějiny.

Vybavení knihovního sálu doplňuje velká vitrína, přemístěná sem na počátku 20. století a upravená z původního jídelního stolu z letního refektáře, glóbus a tzv. světové hodiny, dvě práce rajhradského benediktina Vojtěcha Slouka.

Jan Jiří Etgens: Zásluhy benediktinského řádu o vědy a umění, kolem 1735, knihovna, BOR.

Klenebnímu zrcadlu vévodí postava sv. Benedikta s otevřenou knihou řehole v ruce. U jeho nohou jsou usazeny personifikace čtyř světadílů – Evropy, Afriky, Asie a Ameriky, nápis ve spodní části oslavuje sv. Benedikta jako vzdělaného muže a tvůrce výjimečné řehole, jehož sláva zářila po celé zemi. Po obvodu ústředního zrcadla jsou v oblacích zachycení arcibiskupové, biskupové a prostí řádoví bratři a sestry při studiu a vědecké činnosti. Postavy rozdělené pomyslně do čtyř skupin tak reprezentují jednotlivé vědecké disciplíny. Nalevo ode dveří jsou kolem sv. Graciána seskupeni ti, kteří se věnují světskému i církevnímu právu, na protější straně dveří jsou zástupci teologických disciplín. Na protilehlé straně diskutují benediktini o geografii a botanice. Celá scéna je doplněna alegoriemi dalších věd a umění, ve čtyřech fialových kartuších putti symbolizují čtyři roční období a v iluzivních výklencích našly své místo tři křesťanské ctnosti – Víra, Naděje a Láska.

Ignác Raab: Scéna v knihovně, kolem poloviny 18. století, knihovna, BOR.

Jan Jiří Etgens: Zásluhy benediktinského řádu o vědy a umění – Právo, knihovna, BOR.

Tzv. světové hodiny sestavil pro sněmovní sál prelatury rajhradský benediktin Vojtěch Slouk ve 2. polovině 19. století. Hodiny ukazují nejen čas v Rajhradě, ale také ve 12 světových časových pásmech. Nadto je na hodinách možné zjistit, v jaké fázi je měsíc a jaké je datum.

Pohled do historického knihovního sálu v 1. polovině 20. století

SLOŽENÍ BROUMOVSKÉ KONVENTNÍ KNIHOVNY

Podle inventáře z let 1390 až 1394 bylo v Broumově v 37 svazcích přítomno vše, co tehdejší klášterní provoz vyžadoval: antifonáře, žaltáře, kalendáře či text řehole. Větší množství knih se dostalo do kláštera patrně v roce 1420, kdy husitská vojska vypálila klášter v Břevnově a opat Mikuláš s částí bratří odešel do Broumova. Mezi nejznámější patří proslulý Codex gigas, který zde zůstal do roku 1594.

Broumovská knihovna má – podobně jako knihovny jiných benediktinských klášterů – pansofický rozměr, tzn. že usiluje o to, obsahovat veškeré vědění lidstva. V tomto směru a v souladu se svým členěním byla knihovna také rozšiřována, ať již pomocí darů, dědictvím po zemřelých bratřích či cílenými nákupy.

Příkladem může být skříň č. XXIV s díly z oboru zdravotnictví (MEDICI). Obsahuje cca 400 svazků psaných převážně latinsky a německy, počínaje prvotisky z 15. století a pracemi z poloviny 19. století konče. Jsou zde díla, která broumovští řeholníci potřebovali pro svoji vnitrokonventní zdravotní péči i provoz veřejné lékárny. Knihy – a od konce 18. století i časopisy – se týkají medicíny jako celku, typů nemocí a pacientů, jednotlivých chorob, léčiv (arzneybuchy), špitálního a farmaceutického provozu, zákonodárství či zdravotního školství (disertace z medicínských fakult) i příbuzných oborů jako jsou pohřebnictví nebo lázeňství. Zde je např. základní český balneologický spis, kterým je Klauserovo pojednání O vodách hojitelných z roku 1553, který je zároveň nejstarší bohemikum v oddělení XXIV.

V současné době je v knihovně identifikováno asi sto sedmdesát prvotisků, mezi kterými převažují liturgické publikace, kázání, bible a biblické komentáře nebo texty církevních otců. Ze středověkých rukopisů se nedochoval na místě ani jediný. Mezi cca 150 dochovanými novověkými manuskripty jsou zastoupeny především opisy děl učebnicového charakteru (např. pojednání o geometrii) či poznámky z přednášek, které bratři absolvovali na svých studiích. Převaha novodobějších položek je dána mj. skutečností, že knihovna byla postižena četnými požáry (např. v letech 1559, 1664, kdy byly zřejmě zničeny středověké rukopisy, 1684, 1757 a 1779). Zbylé vzácnosti (rukopisy a prvotisky) z knihovny zmizely po roce 1945, resp. 1948. Ve fondu je naopak zachováno více než padesát svazků, na jejichž pokryv desek nebo v jejichž vazbách jsou druhotně použity notované fragmenty ze 14. až 16. století.

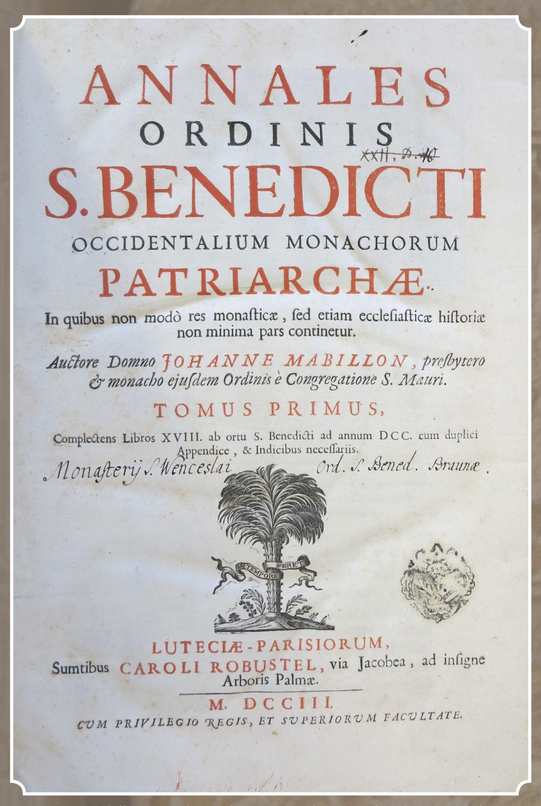

Jean Mabillon: Annales Ordinis S. Benedicti Occidentalium Monachorum Patriarchae. Paříž: Charles Robustel, Denis Thierry – dílna, 1703. (sig. B-XX. C. aa. 1,1)

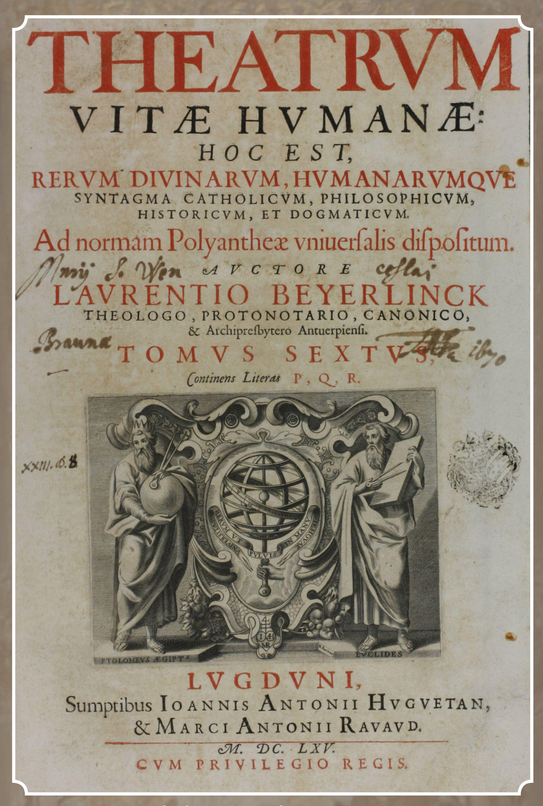

Laurentius Beyerlinck: Magnvm Theatrvm Vitae Hvmanae. Lyon: Jean Antoine Huguetan, Marcus Antonius Ravaud, 1665. (sig. B-XXIII. a. 16,6) Titulní list s vyobrazením Ptolemaia Alexandrijského a Euclida s astrolábem.

Antonio de Yepes: Chronicon Generale Ordinis S. P. N. Benedicti. Kolín nad Rýnem: Konstantin Münich, 1648. (sig. B-XX. C. aa. 5,1) Titulní list s alegorickým výjevem se sv. Benediktem a Atlasem nesoucím zeměkouli, u nohou sv. Benedikta personifikace Času, ve spodní části uprostřed vlčice kojící Romula a Rema, po stranách putti držící erby a biskupské berly.

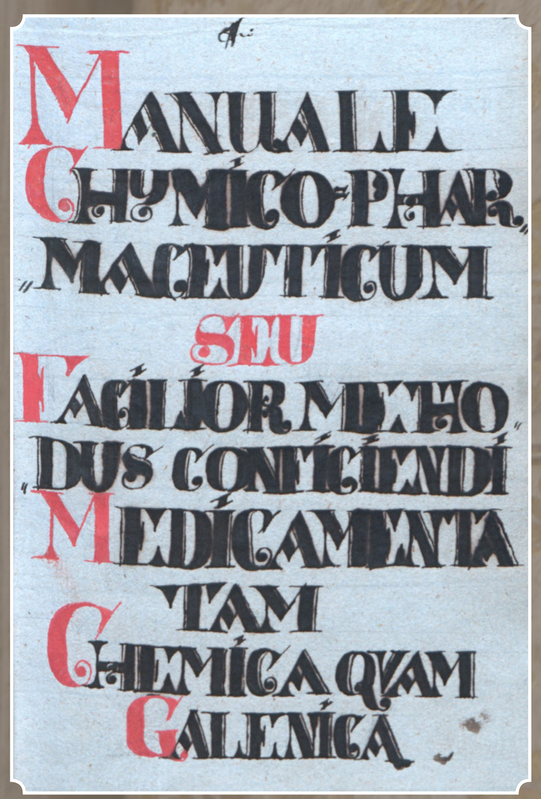

Manuale Chymico-pharmaceuticum seu Facilior Methodus Conficiendi Medicamenta tam Chemica quam Galenica; příručka, sepsal páter Amandus Nowotny, přelom 18. a 19. století. (bez signatury)

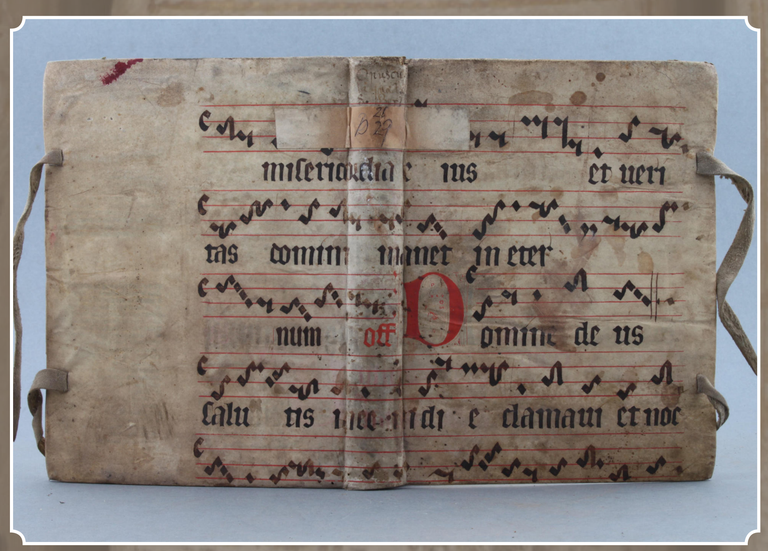

Rukopis traktátu Bernarda z Clairvaux: De interiori domo..., před 1701. (sig. B-XXVI.D.29) Pokryv celých desek fragmentem graduálu nebo misálu ze 14. století. Na úvodní straně přípis, že svazek pochází z kláštera v Břevnově („Monasterii s. Margarethae Nunc s. Wenceslai Braunae"). Použitý pergamen připomíná písmo rajhradského graduálu R 19 z roku 1313 a hlásí se k notátorské tradici břevnovského skriptoria na začátku 14. století.

Zobrazení Smrti in: Necrologium seu Memoriale Mortuorum Fratrum ac Benefactorum Ordinis S[ancti] Benedicti Provinciale Böemicae et Moravicae, Nekrolog benediktinských opatů z Broumova, Břevnova a Kladrub, 1673 až 2. pol. 19. století. (sig. B-XXVI.A.9)

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

R13.indd 1
01.04.2019 17:12:01

EVIDENCE KNIH V BROUMOVSKÉM KLÁŠTEŘE

Konventní knihovna

První pokus o sestavení katalogu broumovské klášterní knihovny je doložen k roku 1754, kdy byl prací pověřen nastupující knihovník Florianus Fux. Zda nějaký soupis z jeho působení vznikl, není dnes známo. Nejstarším dochovaným katalogem knihovny je devítisvazkový soubor, který sestavil v letech 1780 až 1802 knihovník a pozdější převor kláštera Rupertus Strahl, který vypracoval a zavedl přesná a podrobná pravidla evidence knižního fondu. Jeho katalog obsahuje u každé knihy číslo regálu, ve které je uložena, autora a název díla, místo a rok vydání, formát i druh vazby a konečně označení regálové police či poličky a pořadové číslo knihy na polici. Některé svazky nesou i jiné starší označení, které může být dokladem působení Strahlova předchůdce.
Knihovna byla rekatalogizována v polovině 19. století, kdy knihovník Hieronymus/Jeroným Růžička vytvořil nový trojsvazkový („generální“) katalog. Současně zavedl i evidenci výpůjček knih z fondu.
Od roku 2016 vzniká moderní katalog knihovny, který tento Růžičkův již nevyhovující soupis postupně nahrazuje.

Opatská knihovna

Koncem 18. století začala vedle konventní knihovny vznikat i biblioteka zdejších opatů. Její první katalog sestavil kolem roku 1795 tentýž Rupertus Strahl a eviduje přibližně pět a půl tisíce svazků. K tomuto katalogu byl záhy pořízen dvoudílný opis (se zápisy dodatečných přírůstků), jehož druhý svazek je v současné době nezvěstný.
V roce 1824 pořídil knihovník Eduardus Nepomucenus de Mildestein nový katalog opatské knihovny, který zahrnuje již více než šest a půl tisíce svazků.
Další katalog, resp. spíše přírůstkovou knihu, vedl v 50. a 60. letech převor Romuald Schramm. Na něj navazuje dvojdílný katalog, který byl sestaven a doplňován až do přelomu 19. a 20. století, resp. do 1. světové války. Ten byl podle dochovaných poznámek převeden do podoby lístkového katalogu, který však dnes není k dispozici.
Tato péče a stálý nárůst počtu knih svědčí o tom, že opatská knihovna byla nejpozději od 1. třetiny 19. století hlavní knižní sbírkou v klášteře. Drtivá většina knih z opatské knihovny vzala za své po roce 1950.

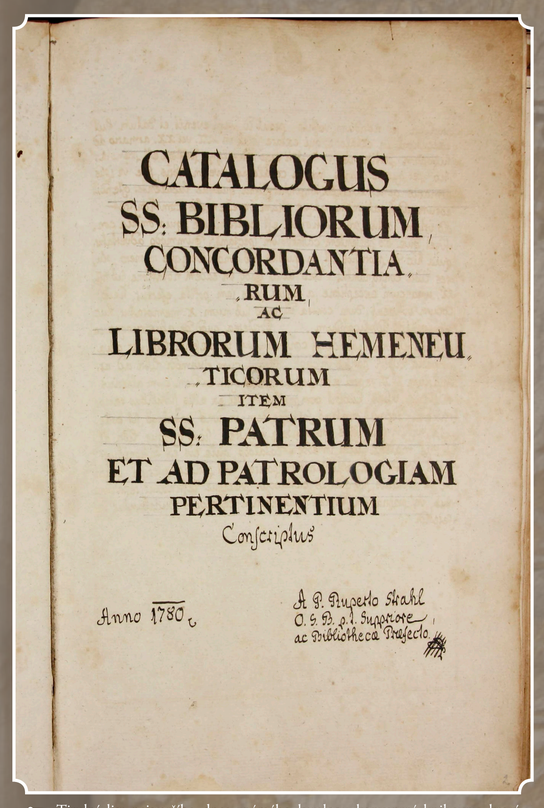
CATALOGUS
SS. BIBLIORUM
CONCORDANTIA
RUM
AC
LIBRORUM HEMENEU
TICORUM
ITEM
SS. PATRUM
ET AD PATROLOGIAM
PERTINENTIUM
Conscriptus

Anno 1780.

A P. Ruperto Strahl
O. S. B. p. t. Supprore
ac Bibliotheca Praefecto.

Titulní list nejstaršího dnes známého katalogu konventní knihovny, který sepsal v devíti svazcích na přelomu 18. a 19. století knihovník Rupertus Strahl.

Starší signatury z doby před působením Ruperta Strahla přelepené v polovině 19. století štítky s novými čísly.

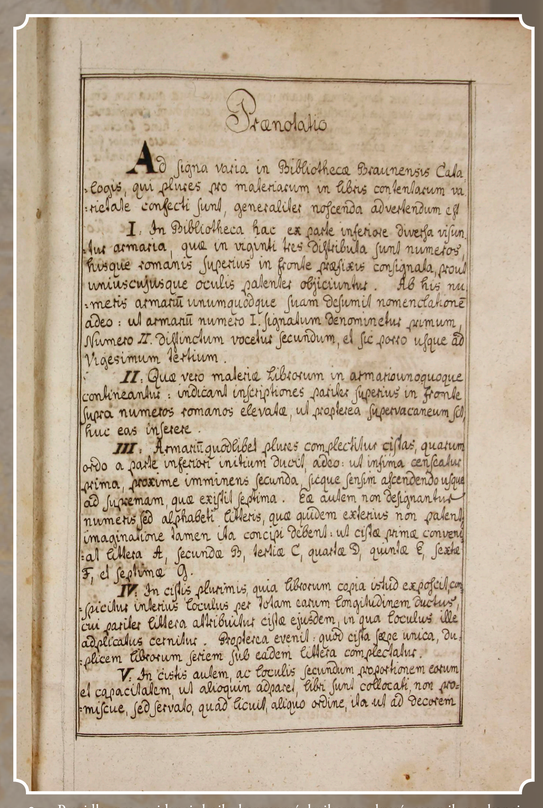
Prænotatio

Ad signa varia in Bibliotheca Braunensis Catalogus, qui plures pro materiarum in libris contentarum varietate confecti sunt, generaliter noscenda advertendum est.

I. In Bibliotheca hac ex parte inferiore diversa visuntur armaria, quæ in regnis tres distributa sunt numeros, hisque romanis superius in fronte pagina consignata, prout unicuique oculis patenter objicuntur. Ab his numeris armariis unumquodque suam desumit nomenclaturam adeo: ut armarii numero I. signatum denominetur primum, numero II. dicatur secundum, et sic porro usque ad vigesimum tertium.

II. Quæ vero materia libriorum in armariorumque contineantur: indicant inscriptiones pariter superius in fronte supra numeros romanos elevatæ, ut propterea superfluum sit huc eas inferere.

III. Armarii quodlibet plures complectitur cistas, quarum ordo a parte inferiori initium ducit, adeo: ut infima certetur prima, proxime imminens secunda, sicque sensim ascendendo usque ad supremam, quæ existit septima. Ea autem non designantur numeris sed alphabeti literis, quæ autem externis non patent, imaginatione tamen ita concipi debent: ut cista prima conveniat literæ A, secunda B, tertia C, quarta D, quinta E, sexta F, et septima G.

IV. In cistis plurimis, quia librorum copia vehiti exposcebat, superiori inferiori loculus per totam earum longitudinem ductus, cui pariter literæ attribuitur cistæ ejusdem, in qua loculus ille adplicatus cernitur. Propterea eveniet: quod cista sæpe unica, duplicem librorum seriem sub eadem literæ complectatur.

V. In cistis autem, ac loculis secundum proportionem eorum et capacitatem, ut aliquam adparet, libri sunt collocati, non promiscue, sed servato quod aiunt aliquo ordine, ita ut ad decorem

Prænotatio ... usque ad decorem

Titulní list nejstaršího dnes známého katalogu konventní knihovny, který sepsal v devíti svazcích na přelomu 18. a 19. století knihovník Rupertus Strahl.

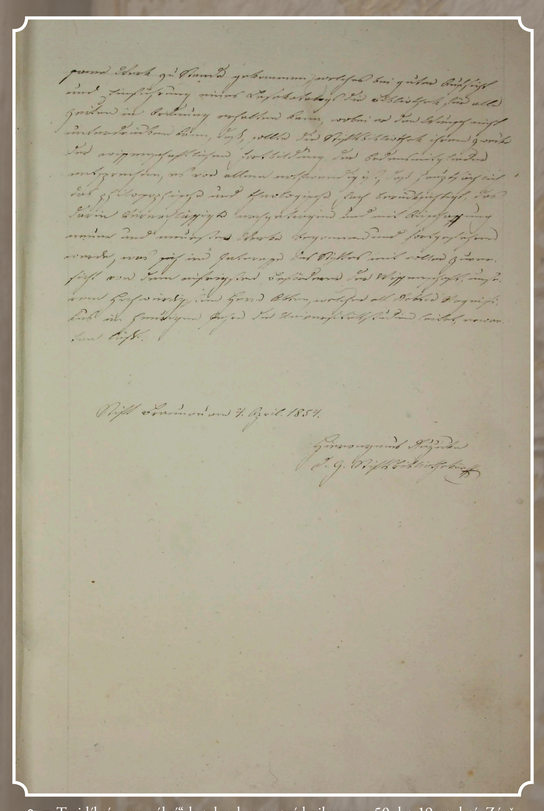

Trojdílný „generální“ katalog konventní knihovny z 50. let 19. století. Závěr předmluvy knihovníka Jeronýma Růžičky ze 4. dubna 1854.

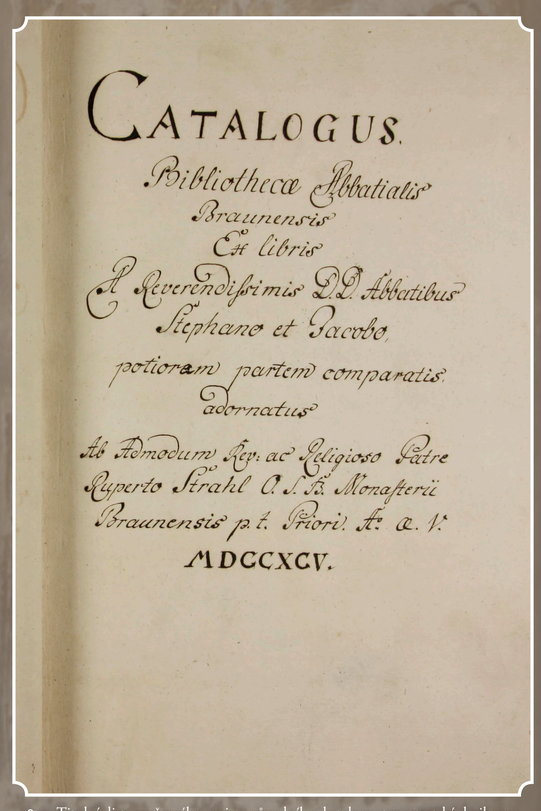
CATALOGUS
Bibliothecæ Abbatialis
Braunensis
Et libris
A Reverendissimis DD. Abbatibus
Stephano et Jacobo,
potioram partem comparatis,
adornatus
Ab Admodum Rev. ac Religioso Patre
Ruperto Strahl O. S. B. Monasterii
Braunensis p. t. Priori. Et a. V.
MDCCXCV.

Titulní list současného opisu původního katalogu tzv. opatské knihovny Ruperta Strahla z roku 1795.

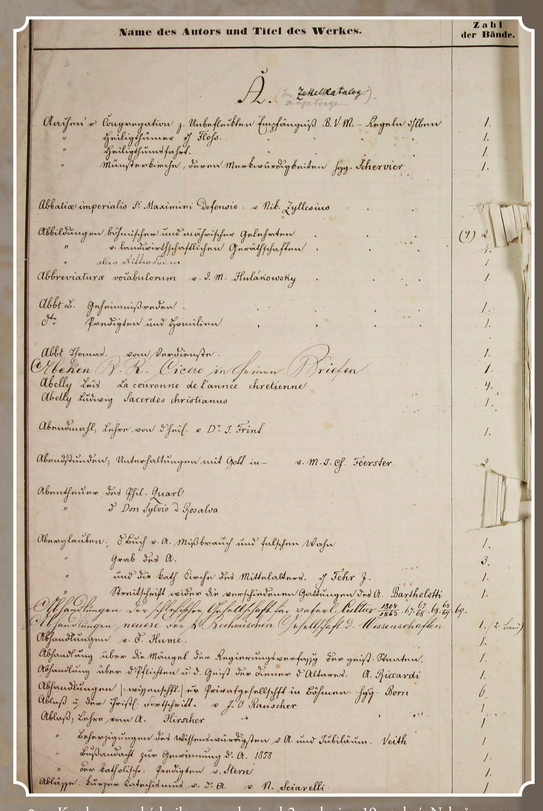
Name des Autors und Titel des Werkes. | Zahl der Bände.

Katalog opatské knihovny vedený od 2. poloviny 19. století. Nahoře vpravo vedle litery A poznámka, že zápisy byly převedeny do (dnes nezvěstného) lístkového katalogu.

PROVENIENCE KNIH BROUMOVSKÉ KNIHOVNY

Benediktinská knihovna v Broumově byla budovaná již od vzniku kláštera. Na vývoj a strukturu jejího knižního fondu mělo vliv několik historických událostí, předně úzké propojení s břevnovským klášterem, které trvalo od husitských válek až do roku 1938. Díky tomu se setkáme s řadou tisků pocházejících původně z Břevnova.

V dobách vzniku konventního sálu v 18. století mělo břevnovsko-broumovské opatství v Praze a ve Vídni stálé řádové zástupce, mezi jejichž úkoly patřilo i pravidelné sestavování přehledů o nabídce tamních knihkupců, od nichž opati nakupovali pravidelně velké množství knih. Vedle toho si opati vydržovali též zvláštní knižní agenty v Německu a střídavě ve Vídni a Římě, kteří se zabývali obstaráváním nejen nové, ale i antikvariátní literatury prakticky po celé Evropě.

Provenienční prvky v broumovských tiscích zahrnují nejen Čechy, Moravu a Slezsko, ale i oblast dnešního Polska, Německa, Rakouska či Itálie.

Stopy po vlastnických znacích nacházíme na různých místech knihy. Díky skutečnosti, že v broumovské knihovně nedošlo k zásadnímu převázání knih, jako například v Rajhradě, můžeme zde nalézt velké množství provenienčních prvků a rukopisných záznamů dřívějších majitelů a v kombinaci s archivními prameny tak sledovat jejich cestu do klášterních knihovních polic.

V broumovských knihách se tak objevují supralibros, exlibris, razítka či rukopisné poznámky některých broumovských opatů, vzdělanců, spisovatelů a příslušníků šlechtických rodů.

Supralibros Štěpána Rautenstraucha (opatem 1773–1785) – Jeden z výrazných a významných broumovských opatů. Člen dvorské studijní komise, ředitel teologických univerzitních studií a autor nové koncepce teologického studia. Součástí broumovské knihovny se stala i jeho osobní bibliotéka.

Supralibros Bedřicha z Donína (1574–1634) – Český šlechtic cestovatel a spisovatel, který působil jako zemský sudí a královský rada. Za svého života podnikl několik cest a je autorem zajímavého cestopisu, tiskem vydaného v roce 1940.

Supralibros Jana Nepomuka Rottera (1807–1886) – Broumovský rodák a absolvent zdejšího klášterního gymnázia. V roce 1828 složil v Broumově řeholní slib a o dva roky později byl vysvěcen na kněze. Břevnovsko-broumovským opatem byl v letech 1844–1886. V té době byl správcem broumovské knihovny Jeroným Růžička (1794–1884).

Exlibris Jana staršího z Hodějova (1496–1566) – Humanisticky vzdělaný šlechtic a mecenáš humanistických spisovatelů a básníků. Založil dvě osobní knihovny, z nichž první se nacházela v jeho pražském sídle, druhou budoval na rodovém zámku v jihočeských Řepicích.

Exlibris hradeckého kanovníka Jana Vokouna – Jan Vokoun byl synovcem světícího biskupa Antonína Jana Václava Vokouna (1691–1757). Knihy z jeho pozůstalosti zakoupil v roce 1792 opat Jakub Chmel (opatem 1786–1806).

Exlibris Franze Trauttmansdorffa (1662–1719) – Člen rakouské šlechtické rodiny, působící ve státních službách, od roku 1701 například jako velvyslanec ve Švýcarsku. Vlastnil rozsáhlou knihovnu s více než 8000 výtisky a 500 rukopisy.

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

R15 B14.indd 1
29.03.2019 21:43:16

TYPOGRAFIE STARÝCH TISKŮ

Vynález knihtisku se datuje do roku 1440. Jeho vynálezce Johann Gutenberg (1397/1400–1468) vycházel z principu tisku z výšky, který využil pro tisk jednotlivých liter/písmen sestavovaných do řádků a stránek. Prvotisky (inkunábule – z lat. in cunabulis – v kolébce, v plenkách) jsou tisky vydané do roku 1500. Svým vzhledem se snažily maximálně napodobit psanou knihu, proto prvotní tiskové písmo vychází z psacího písma. Tisky nemají titulní stranu ani autorské a tiskařské určení, tiskaři dodržují ustálené členění textu (dvousloupcově se např. tiskly biblické či právní texty, jednosloupcově pak díla antických autorů) nebo vynechávají prázdná místa pro domalování iniciál či iluminací.

Tisky s datem vydání od 1. ledna 1501 do konce roku 1800 se označují jako staré tisky. V průběhu 16. století se z knihy stává užitkový předmět dostupný širokému čtenářskému publiku. Zvyšuje se nabídka knih na trhu a zároveň roste i poptávka po knihách nejen z řad vzdělanců, ale i měšťanského obyvatelstva. Renesanční kniha definitivně opouští od nápodoby rukopisů a získává podobu, kterou si udržela až do 19. století. Publikace se prezentuje prostřednictvím titulního listu nebo frontispisu, tištěný text je doplněn typografickými ozdobami tvořenými vlysy, linkami, iniciálami, verzálkami, vinětami, ilustracemi či obrazovými přílohami.

Frontispis (frontispicium – list hledící proti titulu knihy). Od počátku 17. století byl do tisků zařazován před titulní list. Ilustrace prezentující tisk, na níž se nachází např. alegorický výjev spojený s obsahem díla, dokumentační mědirytina, portrét autora či dedikanta apod. Mědirytinový alegorický frontispis (vědy). Theodor Berger. Die Durchlauchtige Welt. Hamburg: Johann Christoph Kissner, 1730. B-XXII. F. bb. 2,6.

Titulní list vytvořila až tištěná kniha a od počátku 16. století se stal její nedílnou součástí. Na titulním listu je většinou uveden název díla, jméno autora a tiskařské údaje s rokem vydání (tzv. impresum). Titulní list tištěný červeně a černě. Christoph Gottlieb Richter. Lebens-und Staats-Geschichte. Norimberk: Johann Albrecht, 1746. B-XXII. F. bb. 8,2.

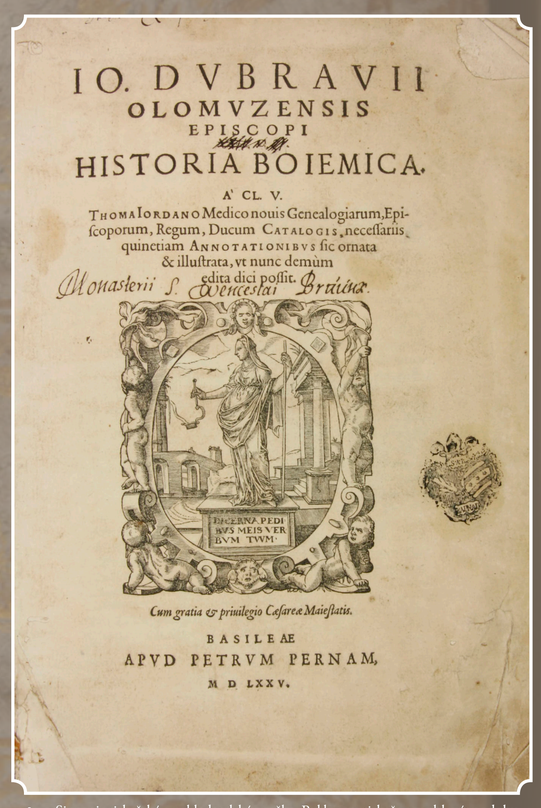

Signet je tiskařská a nakladatelská značka. Byl logem tiskaře a mohl mít podobu kaligraficky provedených iniciál, alegorického obrazu, erbu apod., které byly často doplněny jeho osobním heslem. Dřevořezový signet v bordůře s devízou: LVCERNA PEDIBVS MEIS VERBVM TVVM. Jan Dubravius. Historia Boiemica. Basilej: Peter Perna, 1575. B-XXII. C. aa. 3,1.

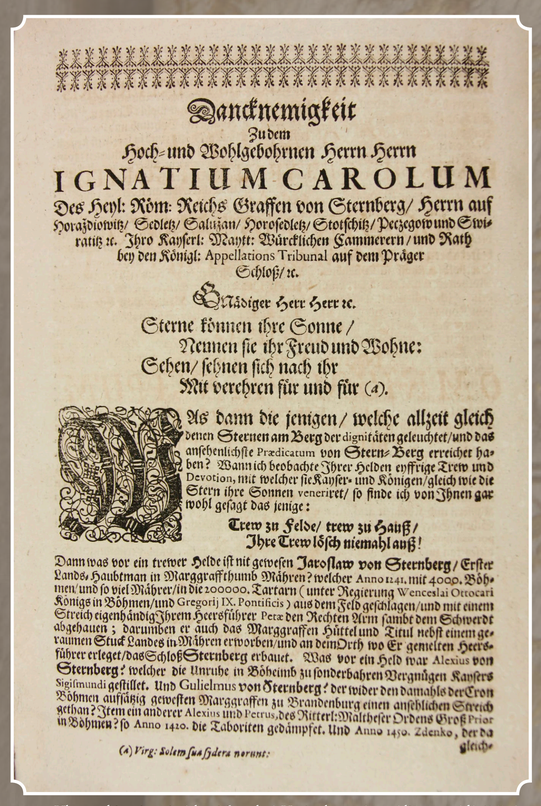

Vlys se objevuje v tiscích v 16. století. Vyvinul se z rámové lišty a uvádí tištěný text. Pro vlys je charakteristický jeden ústřední motiv, který se symetricky v podobě dekoru rozvíjí na obě strany. Vlys z typografických ozdůbek a ozdobná iniciála. Jan Jakub Weingarten. Fürsten-Spiegel. Praha: Jan st. Arnolt z Dobroslavína, 1673. B-XXII. B. 22,1.

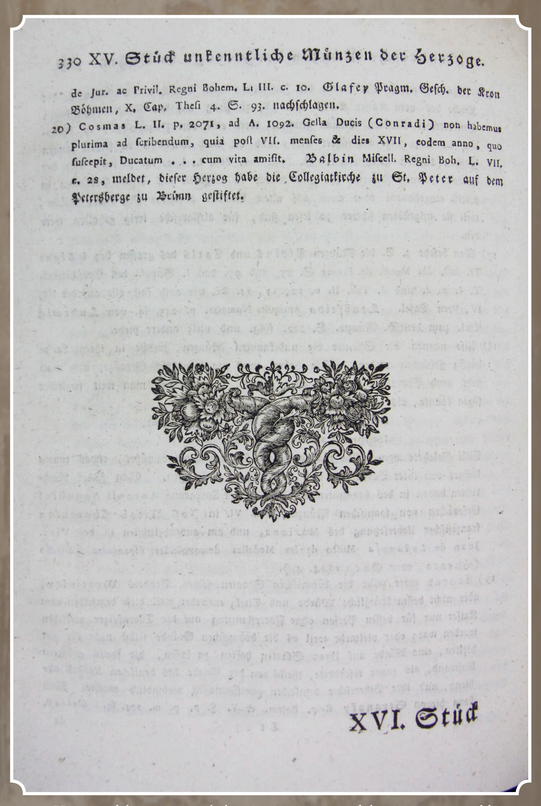

Viněta je dekorativní prvek, který má nejčastěji podobu ornamentu, emblému či kaligrafického dekoru. Viněty vytváří vizuální předěl a vyplňují prázdná místa na konci kapitol. Viněta s rohy hojnosti. Mikuláš Adaukt Voigt. Beschreibung des bisher bekannten Böhmischen Münzen. Praha: Gerle, 1771. B-XXI. B. aa. 12,1.

Ilustrace se ve starých tiscích objevuje v podobě dřevořezu či mědirytiny. Dřevořez, vycházející z principu tisku z výšky, umožňoval tisk současně s textem. Mědiryt, který je technikou tisku z hloubky, nemohl být spojený s vlastním tiskem a do publikace byl natištěn dodatečně. Mědirytina na titulním listu. Josef František Jaroslav Schaller. Topographie des Königreichs Böhmen. Praha-Vídeň: Johann Ferdinand von Schönfeld, 1790. B-XX. C. bb. 28,3.

B16.indd 1 09.04.2019 21:29:56

RUKOPISY V KNIHOVNĚ RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA

Rukopisná sbírka rajhradského kláštera je zrcadlem aktivit, které klášter provázely po celou dobu jeho historie. S prvními knihami benediktini do Rajhradu již přišli v okamžiku jeho založení. Tato část knihovního fondu se ovšem do dnešní doby nedochovala, protože v průběhu 13. století byl klášter opakovaně ničen nájezdy Mongolů a Kumánů. Dnešní nejstarší části rukopisného fondu se do Rajhradu dostaly v závěru 13. století a byly poskytnuty břevnovským klášterem. Zcela nejstarším rukopisem rajhradské sbírky je však tzv. Martyrologium Adonis, revize Římského Martyrologia publikovaná roku 858 Adem, benediktinem v klášteře ve Ferrières a posléze arcibiskupem ve Vienne. Rajhradský rukopis vznikl na počátku 10. století a jak se dostal do Rajhradu, nevíme. Rovněž dva rukopisy vzniklé v prvním čtvrtletí 14. století se do Rajhradu dostaly výrazně později. Jedná se o dva z původně osmi (devíti) rukopisů, které pro svůj klášter cisterciaček na Starém Brně nechala pořídit královna vdova Alžběta Rejčka.

Hojný přírůstek zaznamenala rajhradská rukopisná sbírka v průběhu husitských válek, kdy se klášter stal útočištěm benediktinů a cisterciáků z husity zničených klášterů v Praze na Břevnově a ve Vilémovicích. Z Prahy do Rajhradu přišli mimo jiné Jan z Holešova, Václav z Chvaletic, Marek z Břevnova a opat Michal, teologové a odpůrci Husova učení. Ti si s sebou přinesli nejen vlastní spisy, ale i husitské traktáty, které rozporovali. Tyto rukopisy se dochovaly v Rajhradě dodnes, ještě v závěru 18. století se jednalo o samostatné spisy, svázané někdy po roce 1790 do několika konvolutů.

Rukopisná tradice neskončila v Rajhradě s vynálezem knihtisku, dále vznikaly svazky spojené s domácím klášterním studiem, hudební a liturgické knihy či literární a historická díla rajhradských benediktinů. Nejmladším rukopisem je balíček opisů tureckých, chorvatských a francouzských písemností z Bosny z roku 1878.

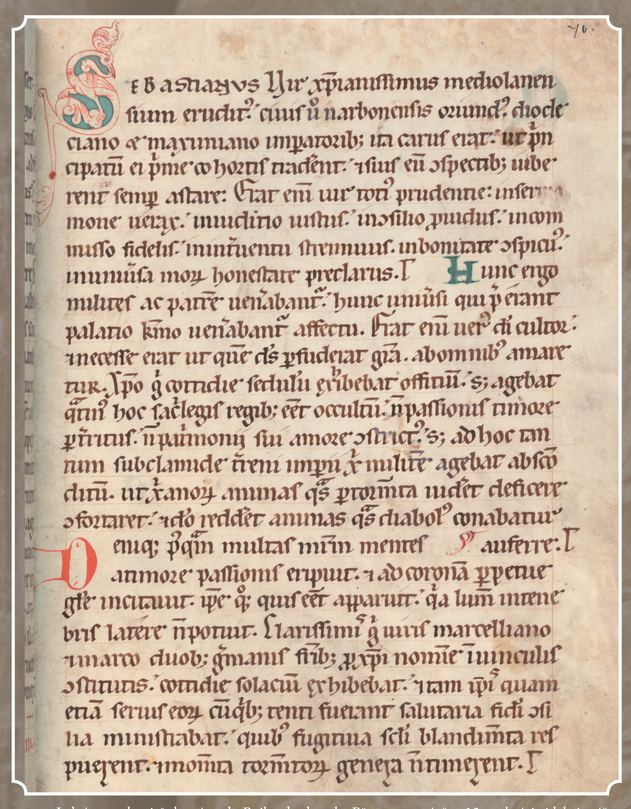

Jedním z rukopisů, který se do Rajhradu dostal z Břevnova v závěru 13. století, je i lekcionář z 2. poloviny 12. století. (KBOR, sig. R 376)

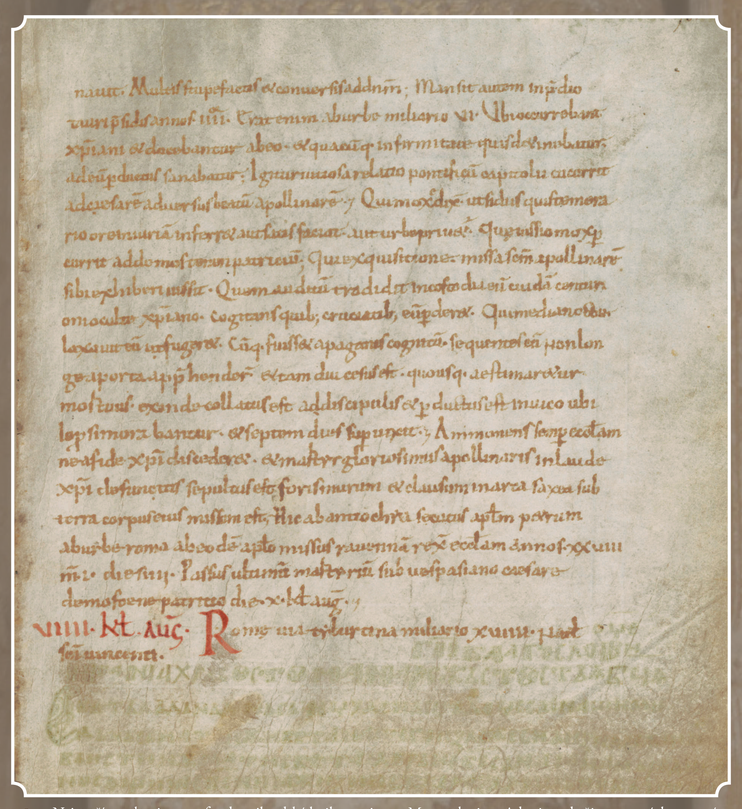

Nejstarším rukopisem ve fondu rajhradské knihovny je tzv. Martyrologium Adonis, tedy životy svatých sepsané francouzským biskupem Adem. Rukopis vznikl na začátku 10. století a krátce poté byl patrně součástí fondu sázavského kláštera, na což ukazuje staroslověnský text homilie na den narození P. Marie od Klimenta Slovenského. (KBOR, sig. R 388)

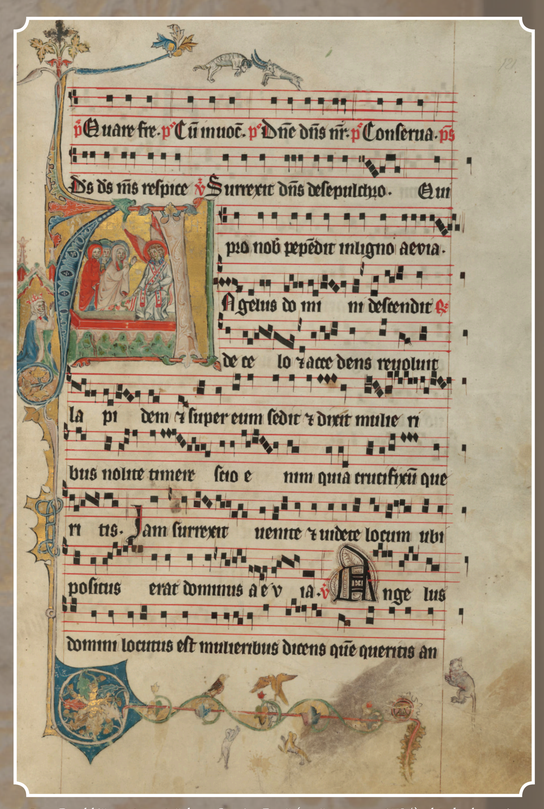

Pro klášter cisterciaček na Starém Brně (zrušen v roce 1784) objednala v nám neznámém skriptoriu 8 liturgických rukopisů česká královna Eliška Rejčka. Dva z těchto rukopisů v roce 1828 získal pro rajhradský klášter Řehoř Volný. V obou rukopisech je Alžběta vyobrazena, a to jako kajícná klečící žena. (KBOR, sig. R 600)

V roce 1342 vznikl rukopis breviáře, který pro rajhradský klášter objednal jeho probošt Vítek. Rukopis vznikl patrně v břevnovském klášteře, tři celostránkové iluminace jsou řazeny do dílny Mistra Theodorika. (KBOR, sig. R 394)

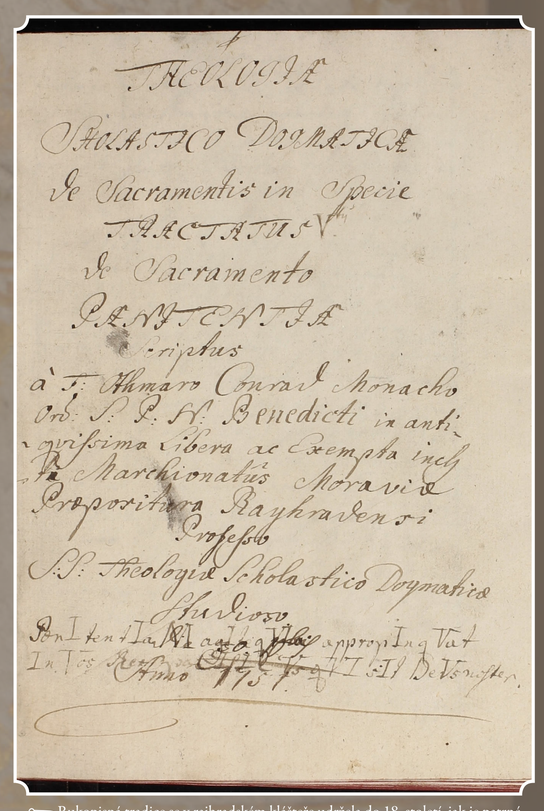

Rukopisná tradice se v rajhradském klášteře udržela do 18. století, jak je patrné i z jednoho z rukopisů zachycujícího přednášky na domácím klášterním studiu. (KBOR, sig. R 141)

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

KNIHOVNA RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA A JEJÍ DONÁTOŘI

Rajhradská klášterní knihovna byla založena pro potřeby rajhradských benediktinů již při vzniku kláštera v 11. století. Zejména od 17. století byla systematicky doplňována, a to publikacemi pořizovanými jak samotnými rajhradskými benediktiny, tak prostřednictvím četných nákupů a darů příznivců kláštera.

Historii rajhradské klášterní knihovny můžeme sledovat zejména díky rozsáhlým archivním pramenům, neboť většina starších publikací byla koncem 18. století převázána do typických pergamenových vazeb a při této převazbě došlo nejen k odstranění původních vazeb, ale i vlastnických poznámek.

Přestože bylo množství knih v 18. a počátkem 19. století převázáno do pergamenových vazeb, setkáme se ve fondu rajhradské klášterní knihovny s řadou původních vazeb, na nichž se nacházejí supralibros, a zachovaných majitelských značek v podobě rukopisných přípisků, věnování nebo exlibris.

Většina donátorů rajhradského kláštera pocházela především z Brna a jižní Moravy a s rajhradskými benediktiny je spojovaly osobní styky, rodinné vazby či přátelství. Jednalo se o brněnské kanovníky, vzdělance i politicky a společensky činné osoby, s nimiž rajhradští benediktini udržovali pravidelné styky.

Exlibris (lat. z knih) je značka majitele knihy, může se jednat o rukopisný záznam, razítko nebo drobnou grafiku, kterou se majitel charakterizoval a mohla mít podobu erbu, emblému, obrazu či hesla. – Erbovní exlibris se znakem rajhradského kláštera. (KBOR, sig. R-P.f.13).

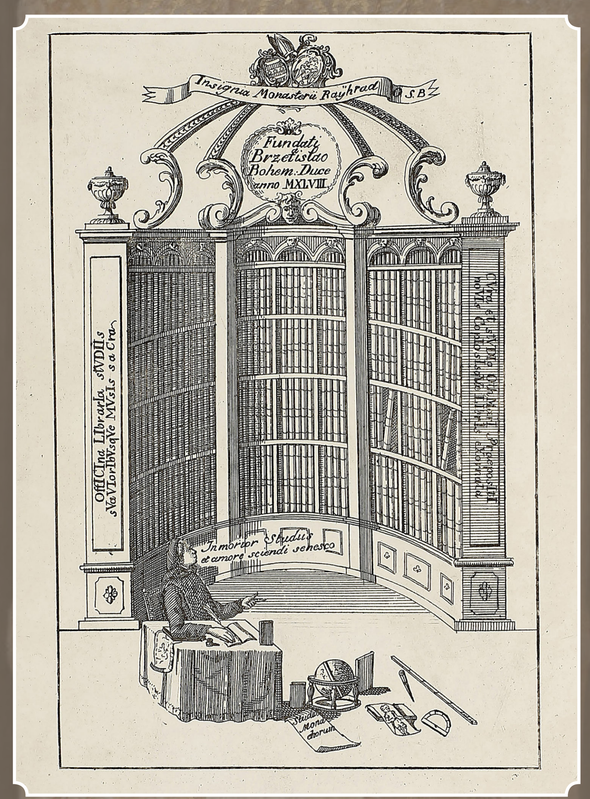

Vedle exlibris donátorů rajhradského kláštera se setkáme také s vlastními exlibris a supralibros rajhradských benediktinů. Např. Otmar Conrad publikace od roku 1789 označoval dvěma exlibris – erbovním exlibris se znakem rajhradského kláštera a exlibris s obrazem studujícího mnicha v knihovně. (KBOR, sig. R-H.I.ee.13a).

Supralibros (lat. na knihách) je značka vlastníka knihy, která byla umisťována na knižní desky. Na knižních vazbách se setkáme např. s monogramem majitele či jeho emblémem, ale většinou mělo supralibros podobu erbu.

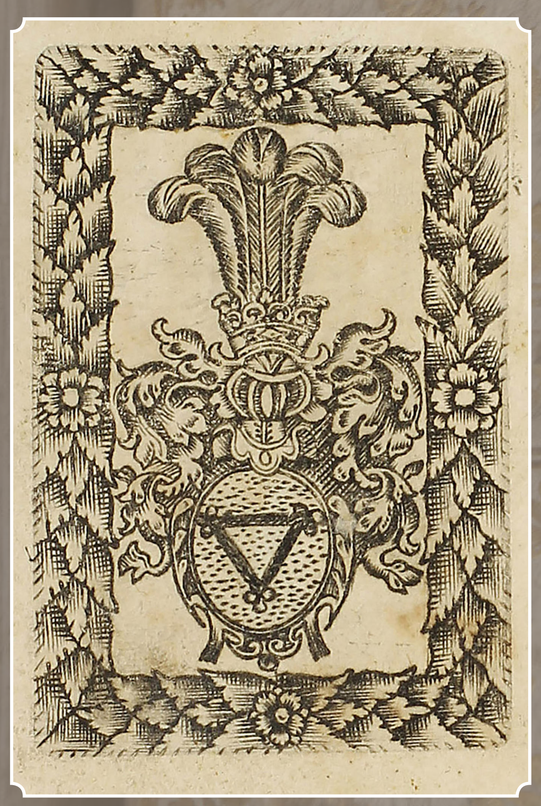

Exlibris Ferdinanda Ullersdorfa z Němčího. (KBOR, sig. R-Z.II.d.31) – Významným donátorem rajhradského kláštera byl brněnský a vyšehradský kanovník Ferdinand Ullersdorf z Němčího (1654–1726), který byl vášnivým bibliofilem, jeho knihovna, kterou systematicky během svého života budoval, obsahovala nejen řadu teologických děl a duchovní literatury, ale také publikací z oboru práva, historie, zeměpisu, matematiky, fyziky či astronomie. Svou unikátní knihovnu v roce 1724 daroval rajhradskému klášteru. V řadě jeho publikací se nachází nejen jeho exlibris, ale především jeho rukopisné věnování publikace rajhradskému klášteru.

Exlibris Viléma Alexandra Balause. (KBOR, sig. R-I.b.998) – Právník a bibliofil Vilém Alexandr Balaus (1711–1752) se během svého života snažil vybudovat velkou knihovnu pokrývající všechny vědní obory. Knihy nakupoval i vyměňoval. Po jeho smrti byla knihovna jeho rodinou rozprodána a jedním z kupujících byli i rajhradští benediktini.

Exlibris brněnského biskupa Matyáše Chorinského z Ledské (1720–1786). (KBOR, sig. R-V.III.bb.31) Knihovnu prvního brněnského biskupa po jeho smrti v roce 1787 výhodně zakoupil Otmar Conrad za pouhých 300 zlatých.

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

PRŮZKUM KNIŽNÍHO FONDU

Průzkum knižního fondu je úkon, během kterého dochází k podrobnému poznání celého, nebo některé z částí knižního fondu. Může se jednat o průzkum fyzického stavu, typologický průzkum apod. Další možností je kombinace různých typů průzkumu za účelem zajištění potřebných informací o daném knižním fondu.

Cílem průzkumu benediktinských knihoven v Broumově a Rajhradě je zjistit informace o typologii knižních vazeb daného fondu a jejich fyzickém stavu z pohledu konzervátora-restaurátora. Zároveň by měly být na základě průzkumu doporučeny vhodné klimatické podmínky i způsob manipulace s knižním fondem a zpracován návrh dlouhodobého plánu péče o knižní fond. Pro majitele/správce knižního fondu by měl být průzkum usnadněním celkové orientace ve fondu, zdrojem cenných informací, které mohou pomoci při plánování péče o daný fond a jeho celkový provoz.

Samotný průzkum knižního fondu začíná prohlídkou knižního fondu a prostor, ve kterých je uložen, a slouží k bližšímu poznání fondu, na základě kterého je možné podrobněji naplánovat průběh celého průzkumu.

V návaznosti na tyto zjištěné informace se vyhotovuje danému knižnímu fondu tzv. průzkumový formulář „na míru“, který usnadňuje orientaci v získaných informacích z průzkumu.

Formulář obsahuje základní informace o knize, jakými jsou signatura, titul knihy, datace tisku, místo tisku apod., dále detailnější informace o knižní vazbě, na jejíž popis je průzkum zaměřen. Součástí formuláře je i množství schématických nákresů typologických znaků knihy, v případě slepotiskové výzdoby je formulář doplněn o frotáž.

Pokud se v rámci průzkumu vyskytne podezření mikrobiologického napadení, jsou z knihy či polic v knihovně odebrány stěry pomocí sterilních vatových tamponů, které jsou následně odesílány na odbornou analýzu/ kultivaci. V rámci průzkumu probíhají na knihách, které si to vyžadují, i drobné ambulantní restaurátorské zásahy – např. fixace uvolněného listu v knize, zajištění odpadávajícího kování, pokryvu atd.

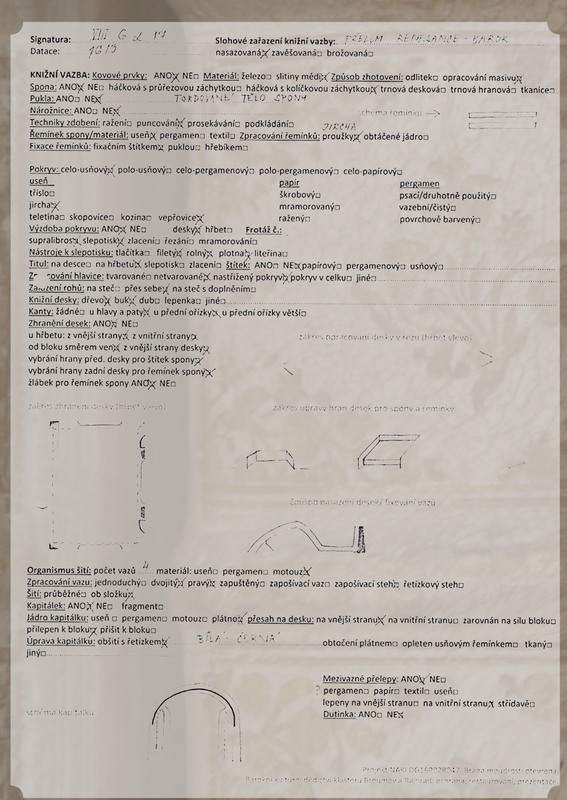

Ukázka jednoho z listů průzkumového formuláře – první strana .

Zpracovávání typologických prvků knihy a jejich zaznamenávání do předpřipraveného formuláře.

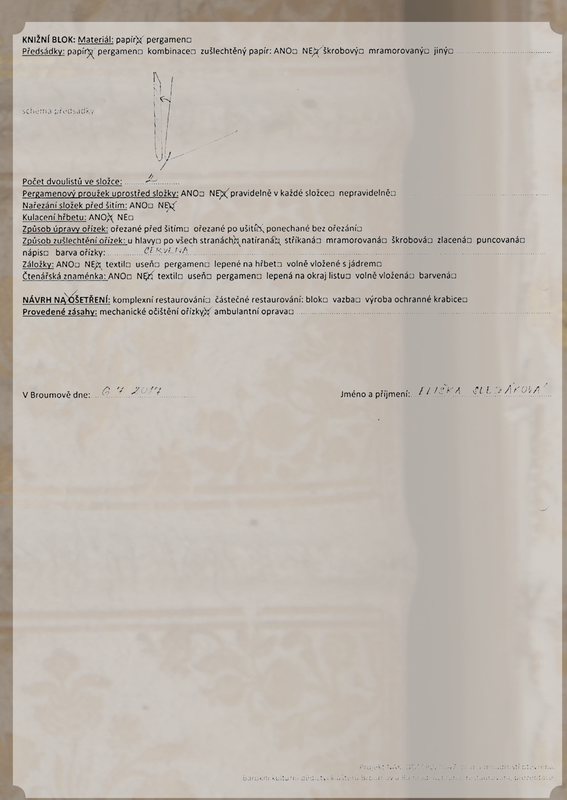

Druhá strany průzkumového listu.

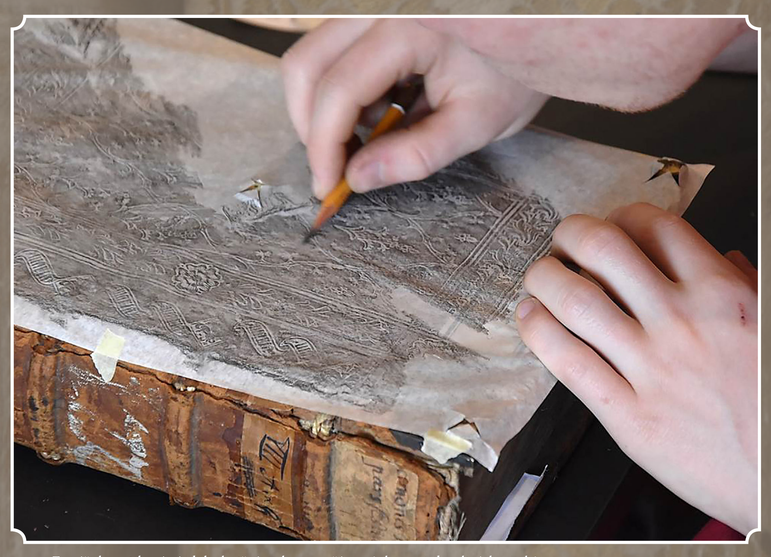

Frotáž slepotiskové výzdoby knižní vazby – součást průzkumu jednotlivých svazků.

Provádění stěrů pro mikrobiologickou analýzu v průběhu průzkumu.

Vracení knih do polic po zpracování.

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

STRUČNÝ PŘEHLED VÝVOJE KNIŽNÍHO KOVÁNÍ

Od raného středověku až do první poloviny 20. století tvoří knižní kování nedílnou součást knižní kultury. Vedle prvotní funkce ochrany knihy samotné je od začátku jeho výskytu možné sledovat tendence i o výtvarné pojednání jednotlivých prvků kovových částí. Estetická funkce postupem času stále sílí.

Pod knižní kování řadíme všechny kovové prvky vazby, jako jsou pukly, spony, nárožnice, hranové lemy, hřeby, trny atd., které slouží k uzavření a ochraně knižního korpusu. Tvar, velikost a zpracování výzdoby jsou poplatné době vzniku. Kování bylo vysekávané, odlévané, ražené i ryté. Materiálem pro výrobu byly slitiny mědi (mosaz, bronz, alpaka) a železa. Spony držely blok sevřený, pukly chránily povrch pokryvu před odřením, stejně tak i středové kování a nárožnice, které svým přesahem přes hrany desek bránily poškození při bočním nárazu. Štítky a trny sloužily k uzavírání spon. Hřebíky používané k fixaci jednotlivých prvků kování se původně vyráběly ručně přehýbáním a tepáním mosazného plechu. Jejich velikost a tvar je nepravidelný, na rozdíl od hřebíků vyráběných později z drátů.

Od poloviny 19. století nahrazují ruční výrobu knižního kování průmyslová kování a již výrazně převládá estetická funkce nad ochrannou. Z hlediska materiálu se nejčastěji setkáváme s použitím postříbřených slitin mědi.

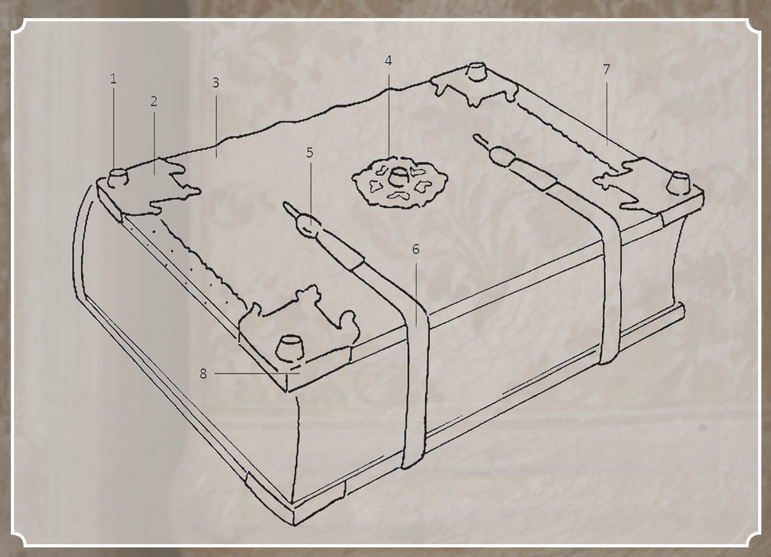

1 – pukla; 2 – nárožnice; 3 – usňový pokryv; 4 – středové kování; 5 – tělo spony; 6 – usňový řemínek; 7 – hranové kování; 8 – hranový přesah nárožnice.

Příklady tvarového zpracování gotických sponových fixačních štítů.

Základní tvary gotických a renesančních puklic (nahoře zleva pánvičkovitá, homolovitá, dole zleva – ve tvaru rozety, knoflíková).

Různé tvary těl renesančních háčkových spon.

Ukázky různých tvarů těl barokních trnových spon s trnem v hraně desky.

Těla spon na knihách z první poloviny 20. století.

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

R19 B19.indd 1
29.03.2019 22:10:46

RENESANČNÍ KNIŽNÍ VAZBY V BROUMOVSKÉ KNIHOVNĚ

Ve fondu benediktinské klášterní knihovny v Broumově je uloženo zhruba 17 tisíc svazků. Nejvíce knižní vazeb pochází z období baroka, nejméně se zachovalo nejstarších, tedy gotických vazeb. Podrobnější průzkum knižního fondu byl věnován vazbám renesančním. Těch je zde uloženo něco málo přes tisíc kusů.

Renesanční období je důležitou součástí dějin knižní kultury, přičemž renesanční knižní vazbu řadíme do let 1520 až 1620. S přirozeným vývojem přebírají raně renesanční vazby prvky z vazeb gotických. Ty ale postupem času ustupují a jsou nahrazeny novými elementy typickými právě pro renesanční vazby, což jsou kvalitní materiály a techniky směřující k elegantnějšímu vzhledu vazby.

Typická renesanční vazba se vyznačuje zejména následujícími znaky. Knižní blok je naskládán z ručního papíru, složky pak většinou ze čtyř dvoulistů. Blok je šitý lněnou či konopnou nití na usňové nebo motouzové vazy a po zaklížení hřbetu zakulacen. Ořízka bývá často natíraná modrou, červenou nebo žlutou (okrovou) barvou. Mezivazní prostory na hřbetu jsou přelepeny pergamenovými nebo plátěnými proužky. Hlavu a patu zdobí kapitálek s pergamenovým, případně motouzovým jádrem obšitým klasickým řetízkem. Dřevěné desky, na hranách u ořízek opracované do typického elegantního renesančního tvaru, jsou nasazeny na knižní blok pomocí vazů. Tyto motouzy nebo usňové proužky jsou protaženy skrz desku a uchyceny dřevěným kolíčkem. Desky a hřbet jsou pokryty třísločiněnou usní (tmavě hnědá) nebo usní činěnou hlinitými solemi (světlá, bílá). Pokryv je bohatě zdoben slepotiskem a u některých vazeb se můžeme setkat i se zlacením. Vazba je zavírána pomocí háčkových spon s kolíčkovou záchytkou, na rozích desek se mohou nacházet vykrajované nárožnice zdobené tepáním. Kování je téměř vždy vyrobeno ze slitiny mědi.

Čím více se blížíme k období baroka, tím se zhoršuje kvalita materiálů i důslednost knihařů při jednotlivých postupech. Téměř každý knihařův krok je nějakým způsobem zjednodušen. Šije se ob-složku, desky se nasazují pomocí přilepení roztřepených konců motouzových vazů. Kapitálek se už neobšívá, ale používá se tkané jádro a na pokryv bílé pokřídované jirchy.

Slepotisková výzdoba – vlevo rámová, vpravo dominantová.

Přímé šití na motouzové vazy.

Zatečená barva při natírání ořízky.

Nasazení desek provlečením motouzů skrz desku a zakolíčkování (vlevo), klasický obšívaný kapitálek (vpravo).

Ukázka barevných ořízek a způsobu kulacení hřbetu.

Typický renesanční způsob opracování dřevěných desek.

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

R18.indd 1 01.04.2019 17:00:45

TIŠTĚNÉ KATUNOVÉ PAPÍRY A JEJICH POUŽITÍ U KNIH

Vstup zušlechtěných papírů a celopapírových vazeb do pomyslného života knihy patří k velice zajímavým výtvarným aspektům ve vývoji historické knižní vazby.

Přívlastkem zušlechtěný označujeme dekorativní papír s různorodou barevnou povrchovou úpravou. Vzory byly vytvářeny různými technologiemi - natíráním, máčením, ražením, tištěním. Provedená povrchová úprava měla zejména estetickou funkci. U knih se s nimi nejčastěji potkáváme jako s předsádkami či pokryvovým materiálem desek vazby, případně ochranných pouzder. Mimo knižní vazbu se s jejich užitím můžeme setkat u hracích karet či tapet.

Vedle termínu zušlechtěný papír se setkáváme i s užitím dalších označení, jako např. knihařský papír, pestrý papír (z něm. Bundpapier) nebo dekorativní papír (z angl. decorative paper). My pracujeme spíše s termínem zušlechtěný, který dle našeho názoru lépe vystihuje snahu povýšit/zušlechtit obyčejný papír.

Významné místo mezi nimi zastávají tištěné tzv. katunové papíry, pro které je typický pravidelně se opakující vzor, jedno- nebo vícebarevný. Pojmenování katunový nebo kartounový papír je spojeno s využitím matric/štočků, které se používaly pro potisk látek. Kartoun je obchodní označení jemné bavlněné tkaniny, která mohla být bílá, případně potisknutá jednobarevným, nebo vícebarevným vzorem. Pro fabriky, ve kterých se vyráběly, se ustálilo obecné pojmenování „kartůnka“. Pojmenování papírů je tak odvozeno od tohoto názvu.

V broumovské i rajhradské knihovně se vyskytuje celá řada velice zajímavých vzorů v dokonalém technickém provedení.

Příklad použití katunového papíru na pokryv desek vazby

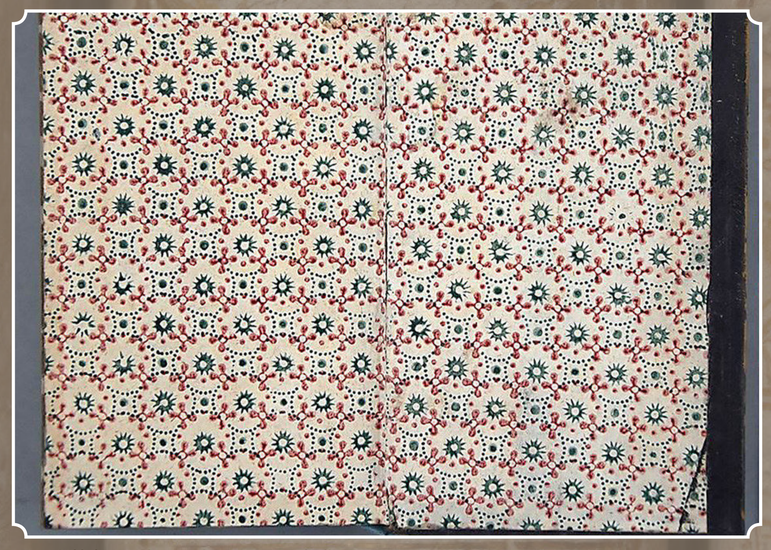

Příklad použití katunového papíru na předsádky (Broumov sign. XIII Gα 2)

Ukázka vzorů katunových papírů z benediktínské knihovny v Broumově

Příklady vzorů katunových papírů objevených na knihách z benediktínské knihovny v Rajhradě

Originální tiskařské matrice používané pro potisk látek

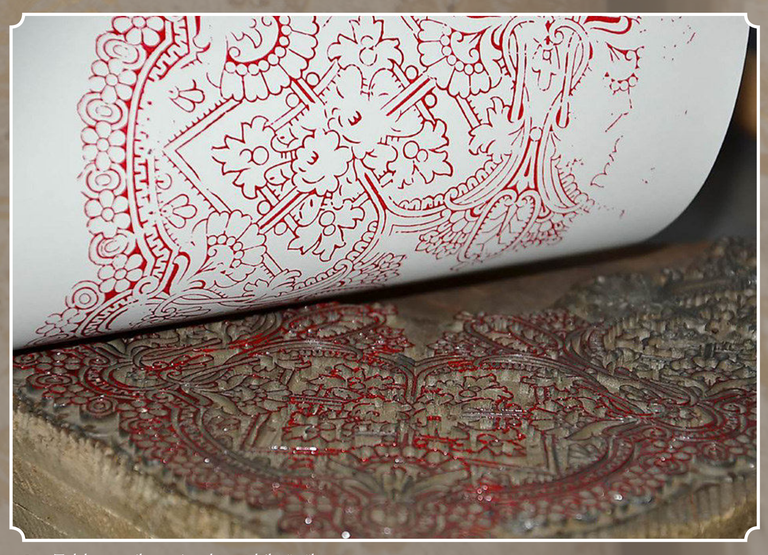

Tisk katunového papíru z historického štočku

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

B20 B20.indd 1 27.03.2019 12:12:20

RESTAUROVÁNÍ PRVOTISKU Z ROKU 1482

Restaurovala: BcA. Kateřina Mrověcová Samková
Vedoucí práce: Mgr. BcA. Radomír Slovik

Předmětem restaurování byla inkunábule z roku 1482. Autorem textu s titulem Decretales cum glossa byl Řehoř IX. a kniha byla vytištěna v Benátkach u Andrease Torresanuse. Prvotisk pochází z fondu benediktinské knihovny v Broumově a dochoval se v původní pozdně gotické vazbě.

Kniha na první pohled nevykazovala rozsáhlejší poškození. Při bližším ohledání díla byla však zjištěna celá řada vážných poškození. Nejprve byla kniha podrobena průzkumu jednotlivých materiálů. Byly provedeny stěry a odebrány vzorky z pokryvu a nití kapitálků pro analýzy. Dále bylo změřeno pH papírové podložky a provedeny zkoušky rozpíjivosti záznamových prostředků.

Ve snaze o co nejmenší vstupování do autenticity originální gotické vazby bylo přistoupeno ke komplexnímu restaurátorskému zásahu ovšem s co největším zřetelem na minimalizaci rozsáhlých zákroků.

Mikrobiologické zkoušky prokázaly přítomnost aktivní plísně a tak bylo nutné provést dezinfekci knihy (v parách n-Butylalkoholu). Následně byl celý blok mechanicky čištěn suchou cestou. V místech poškození mikroorganizmy byly jednotlivé listy dokližovány. Deformace a ohyby byly vyrovnávány a v místech trhlin a ztrát byl papír zajištěn tónovaným japonským papírem. Dalším krokem bylo slepení prasklé desky kostním klihem a tmelení směsí bukových pilin, kostního klihu a plavené křídy; s následnou retuší tmelu. Odlepené části pokryvu a oděrky byly k desce přilepeny kožním klihem. Uvolněná jádra kapitálků byla nejprve upevněna pomocí roztřepené lněné nitě a jednotlivé sekundární nitě kapitálku byly obtáčené a přichycovány kolem jader pomocí rýžového škrobu. Následně byl pokryv v oblasti hlavic podložen třísložiněnou skopovicí a zpevněn kožním klihem. Poté byl doplněk zastřižen podél okrajů originálu. Obdobně byl zpevněn i usňový řemínek spony.

Kovové prvky byly čištěny demineralizovanou vodou a benzínem. Závěrečná konzervace mosazných prvků byla provedena včelím voskem v benzínu a železné nýty byly ošetřeny Paraloidem B72 v toluenu.

Na zrestaurovanou knížku a fragmenty byla vyhotovena ochranná krabice z alkalické lepenky.

Celkový pohled na vazbu knihy před restaurováním.

Průběh restaurování kapitálku a hlavice u paty knihy.

Celkový pohled na vazbu knihy po restaurování.

Dokližování poškozených částí fólií, opravy japonským papírem a restaurování knižní desky.

Srovnávací šikmé pohledy na knihu před a po restaurování.

Pohled na přední ořízku před a po restaurování a na řešení ochrany knihy při dlouhodobém uložení.

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

R22 B22.indd 1
09.04.2019 21:19:21

RESTAUROVÁNÍ STARÉHO TISKU Z ROKU 1605

Restaurovala: Eliška Slezáková
Vedoucí práce: MgA. Ivan Kopáčik

Objektem restaurování byl starý tisk z roku 1605 v původní pozdně renesanční knižní vazbě z fondu benediktinské knihovny v Rajhradě.
Před započetím restaurátorských prací proběhl průzkum fyzického stavu knihy spojený s odběrem vzorků pro analýzy. Po vyhodnocení analýz a průzkumů byl stanoven koncept restaurování. Vzhledem k zásadně narušené funkčnosti organismu šití knižního bloku bylo přistoupeno ke komplexnímu zásahu, během něhož byl blok oddělen od vazby a rozešit.
Restaurování bloku se započalo sejmutím výlepů z obou přídeští. Poté byl blok rozešit. Jednotlivé dvoulisty byly čištěny suchou cestou a následně prošly čištěním ve vodní lázni. Následovalo doklížení a doplnění ztrát papíru tónovanou papírovou suspenzí. Trhliny a oslabená místa byly vyspraveny japonským papírem. Vyskládaný blok byl ušit dle původního systému. Po ušití byl hřbet bloku zaklížen, zkulacen a do mezivazných polí vlepeny očištěné a vyrovnané původní pergamenové přelepy. K hlavě a patě hřbetu byla přilepena rekonstruovaná jádra kapitálků, obšitá tónovanou bavlněnou nití dvou barev.
Z desek bylo demontováno kování. Poté došlo k sejmutí usňového pokryvu (suchou cestou) a uvolnění vazů. Knižní desky byly očištěny, defekty vytmeleny a poté nasazeny na knižní blok.
Jirchový pokryv byl čištěn pěnou Alvolu OMK a 80% izopropylalkoholem. Ztráty pokryvu byly doplněny kamencem činěnou kozinou, tónovanou lihovými mořidly. Poté bylo přikročeno k opětovnému pokrytí desek původním usňovým pokryvem.
Sejmuté kování bylo čištěno demineralizovanou vodou, za použití kartáčků s umělým chlupem. Ohnuté části byly mechanicky vyrovnány a ke spodnímu komponentu bodově přichyceny dvoufázovým epoxidovým lepidlem. Štítky byly od usňového pokryvu separovány nátěrem roztoku Paraloidu B72 v toluenu a na závěr byly všechny částí kování konzervovány včelím voskem. Posledním krokem byla opětovná aplikace štítků spon na přední desku a vylepení přídeští předsádkové složky.
Celý objekt spolu s fragmenty byl vložen do vyhotoveného ochranného pouzdra z alkalické lepenky.

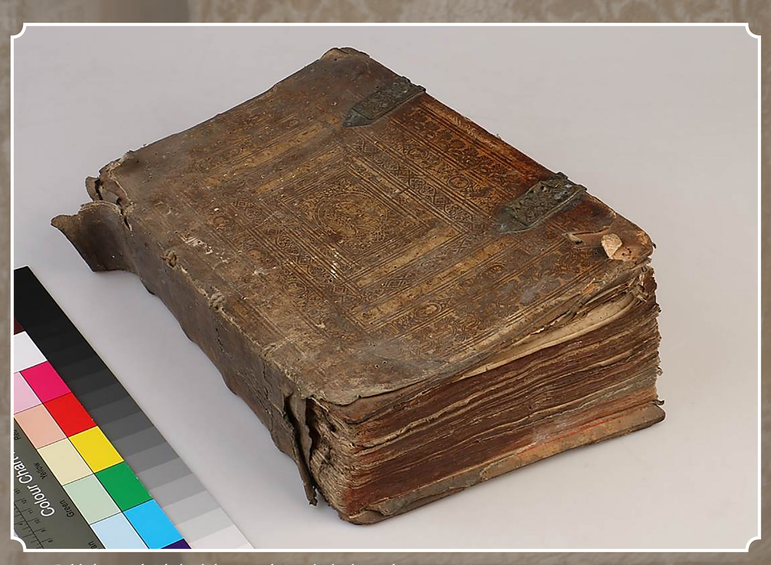

Pohled na přední desku, hřbet a spodní ořízku knihy před restaurováním .

Spodní ořízka a detail vazby před a po restaurování.

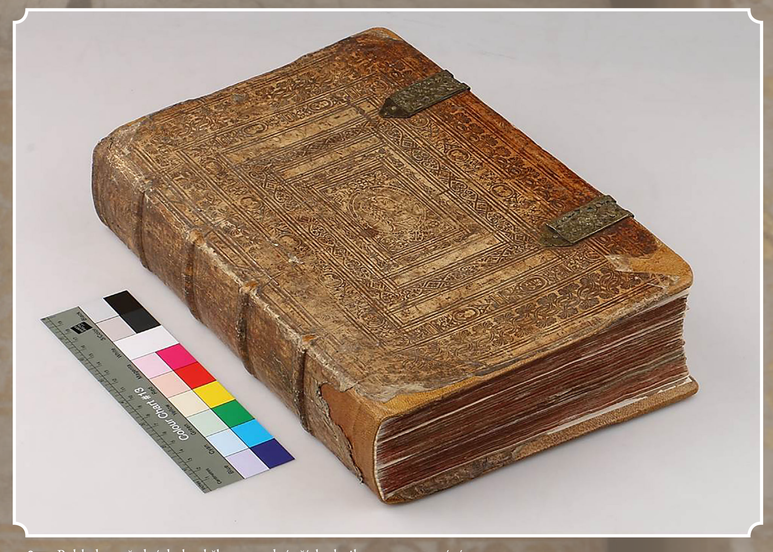

Pohled na přední desku, hřbet a spodní ořízku knihy po restaurování.

Pohledy do bloku knihy před a po restaurování.

Odlepování přídeští, suché a mokré čištění.

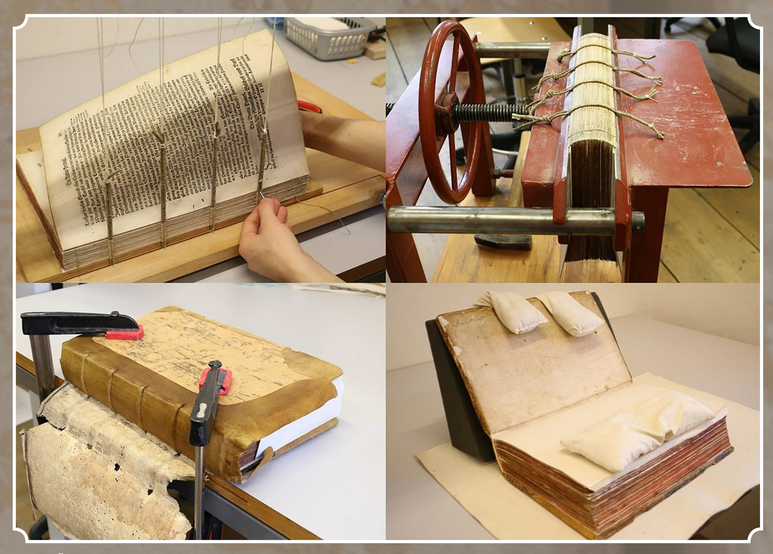

Šití knižního bloku, klížení a kulacení hřbetu, aplikace lokálních usňových záplat, vylepení přídeští, dolévání ztrát papíru papírovou suspenzí.

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD
Projekt DG16P02R047: BRÁNA MOUDROSTI OTEVŘENÁ. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace.

R21 B21.indd 1 29.03.2019 22:14:02